

מֵעֵין 'נוסח ראשון' של תומר דבורה לרבי משה קורדובירו

על פי עדותו שלר' משה בסולה, מסר לו ר' גדליה, בנו של הרמ"ק, שהספר תומר דבורה הוא 'אחד מהשבעים תמרים אשר שתל אביו הרב זלה"ה'.¹ אכן, הזיקה שביניהם אינה מוטלת בספק, אם כי הוא אינו תמר מתמרי.² הספר אילמה הוא מן החיבורים הגדולים שלרמ"ק. שמו נלקח מתיאור מסעות בני ישראל במדבר: 'ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים...' (שמות טו, כז). החיבור מחולק לשנים עשר מעיינות, המעיינות לתמרים והתמרים לפרקים. עד עתה נדפסו שלושה מעיינות בלבד. המעיין הרביעי נמצא בכ"י בספריות באיטליה והמעיינות האחרים בכ"י בית המדרש לרבנים בני-יורק.³ בגדול שבהם (Mic. 2174, להלן כ"ב), פרקי התמר השישי של מעיין עין אדם (להלן תמר ו), שהם מעיין נוסח ראשון של תומר דבורה,⁴ וכן תומר דבורה עצמו.⁵ הספר זכה לתפוצה רבה כספר מוסר קבלי וחוקרים דנו בערכיו הקבליים והספרותיים.⁶ הנוסח של החיבור תומר דבורה שבסוף כ"ב זהה כמעט לזה שבדפוסים.⁷

כותרתו של תמר ו היא 'במעשה האדם ותועלתו לעליונים: אור או השפעה והיותו מנענע העולמות העליונים והיותו מרכבה אל הספירות, וכל מה שתקנו הקדמונים והמרכבות מאז אדם הראשון ועד העולם ותיקונו עד סופו'. מגמתו היתה, איפוא כפולה: להורות על החשיבות של מעשה האדם ולסקור את אופי מעשי הצדיקים אשר הביאו, מביאים ויביאו לתיקון הקוסמוס. דברי הפתיחה של תומר דבורה הרשומים בכ"ב הם: 'בדרך ישרה שיבור לו האדם והתבודדותו ותכליתו והתבוננות דרכיו'. רצונו שלרמ"ק

1 ראה מ' בניהו, יוסף כחירי — מחקרים בתולדות מרן רבי יוסף קארו, ירושלים תשנ"א, עמ' רכז.
2 ראה מאמרי, 'על פרשת מעיינות "אילמה" לר' משה קורדובירו, קרית ספר, סג (תש"נ-תשנ"א), עמ' 673.

3 ראה שם, עמ' 669.

4 163, ע"א — 168, ע"ב.

5 200, ע"א — 207, ע"ב.

6 ראה י' דן, ספרות המוסר והדרוש, ירושלים תשל"ה, עמ' 213-216; מ' פכטר, ספרות הדרוש והמוסר של חכמי צפת במאה ה"ז ומערכת רעיונותיה העיקריים, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ו, עמ' 356-362; מאמרי, 'תורת המוסר של ר' משה קורדובירו — כמה הערות', מנחה לשרה — מחקרים בפילוסופיה יהודית ובקבלה מוגשים לפרופסור שרה א' הלר וילנסקי, ירושלים תשנ"ד, עמ' 163-183 (ספרי, בשערי הקבלה של ר' משה קורדובירו, שיראה אור בקרוב, פרק שמיני, הנהגת האדם, עמ' 214-229).

7 מן הראוי לשים לב במיוחד לשני הבדלים: (א) בראש תומר דבורה שבכ"ב ישנה כותרת (שתידון להלן); (ב) מספר פרקי תומר דבורה שבכ"ב הוא אחד עשר (הספירות נצח והוד זוכות לפרק מיוחד לעצמן והספירה יסוד זוכה לפרק מיוחד לעצמה).

הוא להדריך את האדם מישראל כיצד יפעל, כיצד ירכז את כוחותיו ויבחר את דרך חייו הראויה. בתמר ו בולט בעיקר הרעיון התיאורגי,⁸ שעניינו ההשפעה של מעשי האדם על הספירות, ובתומר דבורה — רעיון ההידמות, רעיון חיקוי דרכי ההנהגה של הספירות.⁹ שני רעיונות אלה מתקשרים זה בזה הן בתמר ו הן בתומר דבורה, שכן ההשפעה על הספירות מושגת באמצעות החיקוי של דרכי פעולתן והחיקוי של פעולתן משפיע עליהן. בתמר ו פרקים מקבילים לפרקים ב — י של תומר דבורה הנדפס, ובהמשכם — פרקים נוספים המצביעים על הערך של עבודת הקודש של האדם, כגון: תפלתו ולימוד התורה שלו. הפרק הראשון של תומר דבורה עוסק בתכנים שיש להם זיקה לקטעים אחרים של אילמה.¹⁰

הכותרת של תמר ו מורה שערך העבודה של האדם הוא גדול מאד. בשלו תזכנה הספירות העליונות באור ובהשפעה. האדם מנענע את הספירות ומשמש להן מרכבה. מהו ענין הנענוע? ומה פירושה של מרכבה? באילו דרכים יכול האדם לסייע לספירות ומה היתה פעולתן המיוחדת של אבות האומה ואישיה החשובים שזכו להיות מרכבה לספירות?

לפי דעת המקובלים האדם המנענע את שפתיו בשעת לימוד תורה או בשעת תפילה גורם מעין תזוזה בעולמות העליונים הוא משפיע על התנועה שלהם, על הדינמיות של ההנהגה האלוהית. גרעין הדברים נמצא כבר בקבלת המאה השלוש-עשרה. למשל, באחד הקטעים של שערי אורה. לדעתו של מחבר שערי אורה 'בשעה שאדם מזכיר יהו"ה יתברך ומניע אותיותיו בתנועת הלשון, אז הוא מרעיש את העולמות למעלה למעלה...' ¹¹ הרמ"ק עצמו כותב בפרדס רמונים:

וכל אות ואות יש לה צורה רוחנית ומאור נכבד אצול מעצם הספירות, משתלשל ממדרגה למדרגה כדרך השתלשלות הספירות. והנה האות היכל ומכון לרוחניות ההוא. ובהיות האדם מזכיר ומניע אות מהאותיות, בהכרח יתעורר הרוחניות ההוא, והבל הפה, ממנו יתהוו צורות קדושות, יתעלו ויתקשרו בשרשם שהם שרש האצילות. וזה טעם קדושת ספר תורה... והנה בהזכרת האדם התיבה ההיא הרומזת באותיות בסבת תנועת הכחות ההם והכאתם זה בזה על ידי פטיש הנשמה בזולת שיתעוררו הם בשרשם העליון לפעול הפעולה ההיא, עוד יתהווה ממנה מהבל

8 על הרעיון התיאורגי ראה מ' אידל, קבלה — היבטים חדשים, עמ' 172-212.

9 על רעיון חיקוי האל ראה A. Marmotstein, 'The Imitation of God in the Haggadah', Studies in Jewish Theology, Oxford 1950, pp. 106-121 A. Altmann, 'Homo Imago Dei in Jewish and Christian Theology' Journal of Jewish Religion 48 (1968), pp. 259-335; S. T. Katz, 'Models — Modeling and Mystical Training', Religion 12 (1982), pp. 245-247

10 כגון לאלה הכלולים במעין עין הברדלס ועין רואי, תמר ד, פרקים יא — יד (ירושלים תשכ"ו, עג, ע"א — עה, ע"א) וראה יוספה פריימן, ר' אליהו די וידאש תלמידו של ר' משה קורדובירו, עבודת גמר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, תשנ"ב, עמ' 75-82.

11 שערי אורה לר' יוסף ג'קטילה, מהדורת י' בן שלמה, ירושלים תשל"א, עמ' 195. ראה M. Idel, 'Perceptions of Kabbalah in the Second Half of the 18th Century', Journal of Jewish thought and Philosophy, 1 (1991), pp. 92

פיו רוחניות ומציאות, יהיה כמו מלאך שיעלה ויתקשר בשורשו, שימהר להפעיל פעולתו בזריות ומהירות וזהו סוד הזכרת השמות וכוונת התפלה.¹² בדברים אלה מוצג גם האופי המאגי של פעולת הנענוע. מעיין עין הקורא מוקדש למיתוס של התורה, שהמיתוס של השעשוע משולב בו. הרמ"ק חוזר לדון בו בפעולת הנענוע ובחשיבותה.¹³ ר' שבתי שעפטל מפראג (1565-1619), שהיה בפניו ס' פרדס רמונים, מקדיש בספרו נשמת שבתי הלוי תיאור נרחב להבחנות בין אנשי ישראל שלכל אחד מהם דרך אחרת של נענוע. לפי תיאורו, כל אדם מישראל מסוגל להשפיע על שכבת מציאות שגובהה מותנה במידת הכוח הרוחני שהצליח לרכוש. הנענוע מצטייר כנענוע של חבל שקצהו התחתון קשור בכוחו הרוחני של האדם המצוי בו, וקצהו העליון אחוז במקור הכוח הרוחני הזה. לכל אדם חבל שאורכו מותאם לכוח הרוחני שהשיג. פעולת הנענוע של האדם גורמת להארת העולמות. היא משפיעה על העולמות העליונים והיא גורמת לשפיעה של שפע טוב מלמעלה גם על האדם המנענע את החבל שלו.¹⁴

למשמעות יכולת האדם להיות מרכבה, משענת, לספירות מוקדש סימן מיוחד בשיעור קומה.¹⁵ בתומר דבורה הנדפס, בפרק המוקדש לחיקוי דרכי ההנהגה של השכינה, הרמ"ק מבקש מחבריו המקובלים לשמש מרכבה לשכינה הגולה ולגלות כמוה. הרמ"ק וחבריו ביקשו גם לחקות את גבורי ספרות הזוהר, ר' שמעון וחבריו. לפי תיאורי הזוהר, ר' שמעון בר יוחאי וחבריו היו נוהגים לעסוק בסודות הקבלה בדרכים. מכאן למדו מקובלי צפת שעליהם לעזוב את בתיהם ולהתגרש אל ההרים הסובבים את צפת, לקבל על עצמם גלות מרצון בתחומיה של ארץ-ישראל כדי להידמות ככל האפשר הן לשכינה הגולה הן לר' שמעון בר יוחאי וחבריו. הם הרגישו שרק כך יוכלו להיות מרכבה לשכינה הגולה ולתמוך בה בשלימות:

עוד שניה פירשו בספר הזוהר¹⁶ והיא חשובה מאד: יגלה ממקום למקום לשם שמים, ובזה יעשה מרכבה אל השכינה הגולה וידמה בעצמו: 'הרי אני גליתי והרי גלו כלי וצורכי עמי, מה יעשה כבוד גבוה שגלתה שכינה וכליה אינם עמה שחסרו בסיבת הגלות'. ולזה ימעט בכל כפי יכלתו כדכתיב: 'כלי גולה עשי לך' (יחזקאל יב, ג) ויכניע לבבו בגולה ויתקשר בתורה ואז שכינה עמו. ויעשה לעצמו גירושין ויתגרש מבית מנוחתו תמיד, כדרך שהיה מתגרש ר"ש וחבריו ועוסקים בתורה. ומה גם אם יכתת רגליו ממקום למקום...¹⁷

12 פרדס רמונים, שער כז, שער האותיות, פרק שני, ירושלים תשכ"ב, כרך ב, דף נט, ע"ב. אידל, שם, מצביע על זיקת תיאור זה לקבלה מבית מדרשו של ר' אברהם אבולעפיה.

13 ראה ספרי, בשערי הקבלה [לעיל, הערה 6], פרק חמישי, המיתוס של התורה באילמה, עמ' 175, הערה 131.

14 ר' שבתי שעפטל הושפע מאד מראשית חכמה לר' אליהו די וידאש. על משל נענוע החבל בראשית חכמה ראה מ' פכטר, 'תפיסת הדביקות ותיאורה בספרות הדרוש והמוסר של חכמי צפת במאה ה"ז', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, א (תשמ"א-תשמ"ב), עמ' 110-111. וראה מאמרי, 'על "סוד עילה ועלול" בכתבי ר' שבתי שעפטל הורוויץ מפראג', שעתיד לראות אור בספר הזכרון לפרופסור רבקה ש"ץ ז"ל.

15 שיעור קומה, סימן כב, מרכבה, ירושלים תשכ"ו, לח ע"א — לט ע"א.

16 זוהר ח"א, דף קצח (פרשת ויקהל).

17 כ"ב 206, ע"ב. על טיבה של השתתפות קורדובירו וחבריו בגלות השכינה ראה י' ליבס, 'המשיח של

המקובל עצמו הופך להיות המרכבה, הנושאת, או התומכת, בשכינה. ההידמות לשכינה הנתמכת צריכה להיות רבה ביותר. בתמרו יש דיון מעמיק בשאלה מי הם האנשים הראויים להיות באמת מרכבה לשכינה על-פי תכונותיהם המיוחדות (במסגרת הדיון הזה מתברר גם מי יכול להיות מרכבה ליסוד. לדעת הרמ"ק כל ישראל ככלל, הם מרכבה ליסוד בהיותם נימולים. אבל היחיד זוכה לכך רק אם זכה לעמוד בפיתוי, כגון יוסף שהתגבר על הפיתוי של אשת אדוניו). מן הדיון הכלול בתמרו מתברר גם שלהיות מרכבה, פירושו — לגרום לספירה מן הספירות להשפיע על השכינה ולהאיר אותה, במיוחד מן הספירה אשר אופיייה דומה לאופיייה הבסיסי. ההתבוננות של רמ"ק היא באדם. המקובלים מפרשים בדרך כלל את מאמר תז"ל 'האבות הן הן המרכבה'¹⁸ כמוכונים להציג את הספירות חסד, דין ותפארת (שהיא המבטאת את הנהגת הרחמים) כמיוצגות או מסומלות על ידי האבות: אברהם, יצחק ויעקב, וכנושאות כמו מרכבה את הספירות שמעליהן, שהן כתר, חכמה ובינה. הרמ"ק מתרכז בפעילותם של האבות בשר ודם. מעניינים אותו הטיפוסים האנושיים המיוצגים על-ידי האבות. הוא מסביר שכל אחד מהאבות בחר להדגיש בחייו את הפעולות המאפיינות את הספירה, שהיא גם מידה מוסרית, שאחר-כך נקשרה בשמו. האבות זכו להיות מרכבה לשכינה, הם גרמו להארת השכינה, כל אחד מן המידה שאת דרכיה אימץ.

הרמ"ק מדגיש וחוזר ומדגיש את מעלתה של בחירת האדם בדרך התנהגות זו או אחרת, שהיא גם דרך הנהגה אלוהית זו או אחרת.¹⁹ הוא גם מסביר מה פירושה של בחירה ומה המגבלות שלה. לדעתו אדם מישראל יכול וצריך לבחור לו את מדרגת הרוחניות שאלה הוא מגיע²⁰ ואת האופי האישי של דרך חייו. אבל מתוך חיבוריו השונים, עולה שהאדם אינו נולד כשהוא לוח חלק. יש לו קווי אופי מולדים, יש לו 'ירושת אבות' שמשמעה נתוני אופי והאופן שבו הרו אותו — אם בטהרה, תוך כדי כוונות מיוחדות בשעת הזיווג, אם לאו, שזו המורשת הביולוגית-פסיכולוגית שלו.²¹ לאדם יש גם קווי אופי מולדים שבטיים-פסיכולוגיים, בהתאם לאחד משבטי ישראל שאלהם השתייכה משפחתו המיסטית. לפי תורת גלגול הנשמות, נשמת האדם מושפעת מן המוצא הקדום שלה. אבל לא רק ממנו. כי בגלל הגילגולים הנשמה נדחית מן המשפחה ומן השבט המקוריים שלה ונודדת למשפחות ולשבטים אחרים. בכל גלגול כזה נוספות לאדם תכונות אופי חדשות והן מגוונות את האופי המולד שלו.²² בסופו של דבר לאדם יש תכונות מולדות

הזוהר — לדמותו המשיחית של ר' שמעון בר יוחאי, הרעיון המשיחי בישראל, ירושלים תשמ"ב, עמ' 107-109; מאמרי, 'גלות ישראל וגלות השכינה בספר אור יקר לר' משה קורדובירו', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, א (תשמ"ב), עמ' 176-178 (ספרי, בשערי הקבלה [לעיל, הערה 6], עמ' 265-266).

18 בראשית רבה מז, ח.

19 כגון: בפרדס רמונים, שער לא, שער הנשמה, פרק ראשון, עב ע"א. ראה יוספה פריימן, ר' אליהו (לעיל, הערה 10), עמ' 7-10.

20 בעקבות סבא דמשפטים. על התפתחותו הרוחנית המדורגת של האדם לפי סבא דמשפטים ראה י' תשבי, משנת הזוהר, כרך שני, ירושלים תשכ"א, עמ' מא — מב.

21 על טהרת הזיווג ועל הכוונות בשעת הזיווג לפי ההנחיות של רמ"ק, ראה מאמרי, 'תורת המוסר' (לעיל, הערה 6), עמ' 176 (ספרי, בשערי הקבלה [לעיל, הערה 6], עמ' 223-224).

22 ראה מאמרי, 'האדם כמראה ורעיון הערכות ההדדי', דעת, 12 (תשמ"ד), עמ' 42-43 (ספרי, בשערי הקבלה [לעיל, הערה 6], עמ' 210-211).

מגוונות אבל הוא שצריך לקבוע במעשיו את דרך חייו ולרכוש לעצמו תכונות בעלות אופי מוגדר, כלומר: על האדם לחנך את עצמו לנהוג במידות הטובות ולבחור את הדרך האישית של הדגשת אותן תכונות נרכשות שבבסיסן הן תכונות אלוהיות הקשורות בפעילות של ספירה זו או אחרת.

מתמרו עולה בבהירות רבה שהאדם צריך לאמץ לו כקו אופי אינדיבידואלי את דרכה של אחת הספירות. לפיכך אפשר לומר שהחיבור תומר דבורה הוא המצע הפורש את כל התכונות של כל עשר הספירות, כדי שאדם יוכל לאמץ לעצמו את התכונות של אחת מהן.

אין חפיפה מלאה בין התכנים של תמרו ושל תומר דבורה, אבל בחלק מהם נמצאים רעיונות המובלטים גם בתומר דבורה, כגון הדאגה למתן שאר, כסות ועונה לשכינה, המצטיירת כאשה שיש למלא את צרכיה. עם זאת נמצאים בו גם עניינים שלא נכנסו לתומר דבורה. אחד מהם עוסק בדרך כוללת לתמיכה בשכינה. דרך זו היא דרך הבכייה, ואינה על החורבן. זוהי בכייה הנחפסת בעיקרו של דבר לא כפרקטיקה המביאה לראיית חזיונות או לגילוי סודות,²³ כי אם לדבקות האדם באלוהות, לייחוד עולם הספירות ולהטבת מצבה של השכינה:

נראה בפרשת בראשית²⁴... שמפרש בפסוק 'אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי' (תהלים מב, ה), שאין הפסוק הזה בחורבן בית המקדש, אלא בעוד המקדש קיים. וענין הבכיה הזאת אינה בכיית חורבן אלא מפרש התם שהוא כדי לייחד ולהמשיך סוד אלה למלכות... מורה שהדרך הנאות אל הכונה כאשר ירצה האדם לעשות איזה ייחוד, אפילו לטובה, שיהיה בדמעות... שהדמעות גורמין דבקות האדם... ועוד אני מוסיף בזה שכאשר יהיה הפניה אל האדם לתקן מדת המלכות מלמעלה יהיה בתחנונים... כבן הבוכה לפני אביו שיתן לו צרכי אמו... וכל מה שיוסיף האדם בזה לתבוע מלמעלה לצרכי השכינה בדמעה: וכי למה לא יקיים לה את שאר כסות ועונה? — כבן המתחנן לפני אביו על אמו כדי לתת צרכיה. זהו סוד הכונה האמתית לתקן המדה האחרונה.²⁵

אוצר החכמה

על האדם להשפיע על הספירות למלא את תפקידן במלואו: לדאוג לשכינה ולכל מחסורה. דרכי ההשפעה מוצעות הן בתמרו הן בתומר דבורה. מתוך הקריאה בתומר דבורה ניתן ללמוד על אחת הדרכים שבהן נעשה האדם מרכבה לשכינה, ומתוך הקריאה בתמרו ניתן להשלים את הבנת המשמעות של המרכבה. מתמרו ניתן להבין משמעויות נוספות הנוגעות להדרכה לדאוג למתן שאר, כסות ועונה לשכינה הכלולות בתומר דבורה. משום שתמרו ותומר דבורה אינם חופפים זה לזה בכול — הם משלימים זה את זה. כ"ב לוקה בחסר. בכמה מפרקיו של תמרו ורשומה כותרתם בלבד הנוגעת לפעולת ההשפעה של האדם על הספירות. כותרתו של הפרק הראשון הנוגע לכתר היא: 'בביאור מה יגרום האדם אל הכתר על ידי איזה מעשה מהטוב'. הניסוח של כותרות הפרקים

23 על פרקטיקות של בכי, המביאות לתוצאות שעניינן ראיית חזיונות וגילוי סודות, עמד מ' אידל. ראה אידל, קבלה (לעיל, הערה 8), עמ' 93-105. וראה דבריו על הבכי התיאורגי שם, עמ' 111-112.

24 זוהר ח"א, ב, ע"א. בקטע של הזוהר הדין בפסוק 'אלה אזכרה...' משולב עניין שפיכת הדמעות בתיאור עבודת בית המקדש בעודו קיים.

25 כ"ב דף 164.

הבאים הוא: 'מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל' הספירה שהפרק דן בה. הפרק השמיני מוקדש לספירות נצח והוד. הפרק העשירי הוא מעין פרק מסכם, 'ענין כולל לכל מעשה האדם ותיקונו בספירות העליונות'. תכלית המעשה הטוב של האדם היא התקנה ותיקון של הספירות.²⁶ ממה שנשתמר מהפרק הראשון של תמר ו מובן, שעל האדם ליתן את דעתו לכך שהספירות שמתחת לכתר תהיינה כלי קיבול נאותים לאור השופע מן הכתר תמיד. האדם יכול לגרום לספירות שתקלוטנה את מירב האור המיועד לשפוע אליהן. הרמ"ק רואה בהתקנה זו השפעה על הכתר דווקא. בעיניו ההשפעה של מעשי האדם על הכתר היא מתן האפשרות לכתר לשפוע באין מפריע ובמלוא העוצמה.²⁷

לפי הפתיחות של הפרקים הנוגעים לספירות תפארת, נצח והוד, יסוד ומלכות, ולפי הפרק המסכם את היחידה של עשרת הפרקים הראשונים של תמר ו, אפשר להבחין ברצונו של הרמ"ק לבנות את הפרקים האלה מתוך זיקה מיוחדת להתחלת הזוהר. השורות הספורות, שרשומות בתמר ו ומוקדשות להשפעה על התפארת, מבוססות על דברי הזוהר בענין תיקוני המקובלים, 'המודדים', המשפיעים על התקנת 'שמים חדשים' ו'ארץ חדשה'. הדיון בעניין זה מקשר בין תיאורי הזוהר המוקדשים לחידושי התורה, לבין תיאורי הזוהר המוקדשים לתיקון ליל שבועות, והוא מתרחב בפרקים הבאים של התמר וכן במעיין עין הקורא.²⁸

התומכים בתורה הם המתקנים את הספירות נצח יהודי ומורים לאדם כיצד יתמוך בתורה ובלומדיה:

ראשונה שיקדם הוא לסייע לומדי התורה ולהחזיקם אם בממונו או במעשהו, להזמין להם צורכי שמוש והזמנת מזון והפקת כל רצונם שלא יתבטלו מדברי תורה, וכן שלא לגנות תלמודם שלא יתפרו מעסק התורה, ולכבדם ולהלל מעשיהם הטוב שיתחזקו בעבודה, ולהזמין להם ספרים צורך עסקם ובית מדרש, וכל כיוצא שהוא חזק ותמך וסעד לעוסקי התורה... כל מה שירבה בזה לכבוד התורה... הכל באלו השתי ספירות.²⁹

התומכים בתלמידי החכמים הם המרכבה לספירות נצח והוד שהן המרכבה לתפארת. בלעדיהם לא תהיה אפשרית כלל התמיכה בתורה הקשורה בספירת תפארת.

26 על משמעות התיקון ראה תשבי, משנת הזוהר (לעיל, הערה 20), עמ' רסא-רסח; ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 17), עמ' 133.

27 על מעמד הכתר בקבלת קורדובירו ראה י' בן שלמה, תורת האלוהות של ר' משה קורדובירו, ירושלים תשכ"ה, עמ' 54-55.

28 יסוד הדברים בזוהר ח"א, ד ע"ב — ה ע"א ופיתוחם על-פי זוהר ח"א, ח ע"א — ט ע"א. הקטע הראשון מתורגם כמשנת הזוהר (לעיל, הערה 20), עמ' תד-תז. הקטע השני מתורגם בחלקו במשנת הזוהר שם, עמ' תקע-תקעב. שני הקטעים המיוחדים האלה הוארו והוסברו כל אחד לעצמו וכן כבעלי זיקה הדדית וכקשורים במשמעות של התיקון שנערך באידרא במאמרו של ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 17), עמ' 182-192. הרמ"ק אינו מבחין בין הקדמת הזוהר לבין פרשת בראשית של הזוהר. הוא קורא למה שבדפוסים נחשב כהקדמת הזוהר — פרשת בראשית. ראה ד' אברמס, 'אימתי חוברת ההקדמה לספר הזוהר? ושינויים בטפסים שונים של ההקדמה שבדפוס מנטובה', אסופות — ספר שנה למדעי היהדות של'יד הרב נסים', ח (תשנ"ה), עמ' רכד — רכה. לדיון הכלול במעיין עין הקורא הקדשתי את הפרק החמישי של ספרי, בשערי הקבלה (לעיל, הערה 6).

29 כ"ב 206, ע"א.

על-פי הכתוב בתמר ו שבכ"ב המעשה של האדם הקשור בספירת יסוד הוא מעשה הפרייה והרבייה. מעשה זה גורם ליסוד למצות את תפקידו כנהר המזרים שפע ובכללו נשמות.³⁰ בתומר דבורה כלולות הנחיות לאדם כיצד ייזהר בשמירת טוהרת הברית, כגון: שלא ידבר דברים שאינם טהורים ואף לא יהרהר בהם. בפרקים אחרים של תמר ו דן הרמ"ק במדרגותיהם של אישי האומה בהתאם לחלקם בזיווג הזכר האלוהי עם הנקבה האלוהית.

בתמר ו מסביר הרמ"ק שתיקונה של הנקבה הוא העלאתה אל הזכר. הוא נשען על לשונות מהזוהר³¹ שמציירים את השכינה ככלה שמקשטים אותה לכבוד חתנה ומכניסים אותה לחופה.³²

בפרק העשירי של תמר ו מדובר על דרך הבכייה כעל דרך כוללת לתמיכה של האדם בשכינה — דרך המביאה לדבקות, לייחודים ולהתמלאותה של השכינה בשפע מכל כוחות האלהות שמעליה (בתומר דבורה ההדרכה הכוללת מסתכמת ב'עצה כוללת' להתקשרות 'האדם תמיד בקדושה ולא יחסר עטור שכינה מעל ראשו', כלומר: דרך כוללת המורה לאדם כיצד להביא לכך שהשכינה תהיה קשורה בו תמיד).³³

הפרקים יא — יב של תמר ו עוסקים בחשיבותו של לימוד התורה בלילה, ובמיוחד בהשפעת לימוד זה על המלכות,³⁴ ובמעלת הייסורים, ובמיוחד בערכה של נטילת האחריות לתיקוני פגם שתוצאתם המתקת דינים.³⁵

בפרקים יג — טו מתבררת ההשפעה של התפילה, התורה והמצוות והתפילה למילוי צרכיה של השכינה, שאר (באמצעות פרק שירה),³⁶ כסות (באמצעות הציצית והתפילין) ועונה (באמצעות קריאת שמע). בתומר דבורה כתובים דברים מעין אלה בפרק המוקדש לספירת מלכות. לפי תמר ו הן התפילה הן לימוד התורה גורמים לבריאת 'שמים חדשים' ו'ארץ חדשה', ל'חידוש' המלכות ול'חידוש' התפארת.³⁷

על האדם להיות תחילה בעל מקרא, אחר כך בעל משנה ואחר-כך בעל תלמוד. רק אחר כך יהיה בעל סוד. דרך התפתחות זו היא דרך של לימוד פסיכי, דרך שאינה קשורה כלל בחידושי תורה כי אם בלימוד של מה שנתחדש בעבר. שלב החידושים הוא שלב גבוה יותר. החידושים מחולקים לשלוש מדרגות: האחת — חידושי כתובים, השנייה

30 ברקע — זוהר ח"א, יב ע"ב — יג ע"א, תרגומם במשנת הזוהר (לעיל, הערה 20), עמ' תרכח — תרכט. על היסוד שממנו המזרים את החיים ובכללם את הנשמות כפי שעולה כבר מספר הבהיר ראה ג' שלום, 'הצדיק', פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 219-221.

31 על האופי האירוטי של הזוהר ראה י' ליבס, 'זוהר וארוס', אלפיים, 9 (תשנ"ד), עמ' 67-119.

32 זוהר ח"א, ח ע"א — ט ע"א, לעיל הערה 28.

33 כ"ב 207, ע"ב.

34 ברקע, דברי זוהר ח"א, י ע"ב. על חשיבות לימוד התורה בלילה גם ללומדים עצמם לפי התלמוד (עבודה זרה, ג ע"ב) ולפי ספרות הזוהר ראה, למשל, א' גוטליב, 'מאמרי ה"מתניתין" וה"תוספתא" שבזוהר', מחקרים בספרות הקבלה, תל אביב תשל"ו, עמ' 165-166.

35 על הדיונים הנוגעים לערכם של ייסורי הצדיקים המכפרים על עוונות הדור לפי הזוהר ראה תשבי, משנת הזוהר (לעיל, הערה 20), עמ' תרעט.

36 על פרק שירה ראה מ' בית אריה, פרק שירה — מבואות ומהדורה ביקורתית, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ו.

37 בהמשך הדברים ובמעין עין הקורא הדיון בבריאת 'שמים חדשים' ו'ארץ חדשה' מוקדש להישגים של לימוד התורה.

— חידושי סודות החכמה והשלישית היא מעלת חידושי הלכות והוראתן לאחרים.³⁸ לכל יחיד יש הישגים עצמאיים בלימוד התורה, אבל באופן כללי — כל העוסק בתורה לשמה מתקשר בתפארת (שהיא כנגד תורה שבכתב) והשכינה שורה עמו. תורה שאינה לשמה היא כתורה המכוונת לקנטור, שהיא בגדר של תורה אבודה, ותורה המכוונת להשגת כבוד ועושר שממנה אפשר להגיע לתורה לשמה. מן הדיון הנפרש כאן עולה שלפי דעתו של קורדובירו גם מכאן שגם לימוד שאינו על דרך הקבלה יש לו ערך. התיאור של העלייה במדרגות הלימוד שאינו קבלי מכיל את הסממנים המצביעים בדרך כלל על התפתחותו של המקובל. לומד התורה מנענע את האותיות למטה וגורם לפעמים לייחוד בעולם הספירות. פעולת הנענוע ניכרת במדרגת הנמוכה ('מקרא'), בחזרה על לימוד הראשונים, המצטיירת כחזרה על מדידת מידות ושיעור קומה שנעשו כבר בעבר.³⁹ במדרגת הגבוהה יותר ('משנה') השפעת הלימוד ניכרת בכך שהלומד — שהוא המודד והמשער — גורם לשכינה להיות כאשה שאברהם מתוקנים ומוכנים להתקשרות עם הזכר.⁴⁰ המדרגה הגבוהה עוד יותר של הלימוד ('תלמוד') היא מדרגת תירוצי הקושיות, המצטיירת כהכאתן וכשבירת קליפותיהן. והמדרגה העליונה ביותר היא מדרגת ההוראה המתוארת כסלסול השער.⁴¹ הרמ"ק מבקש להדגיש את המבנה הדומה של התפתחות הלימוד שאינו לימוד הקבלה לזה של לימוד הקבלה: תבנית הלימוד אחת היא, ומה שנאמר על מדרגות הלימוד שאינו קבלי יכול להיאמר (החל במדרגת לימוד המשנה) על מדרגות הלימוד הקבלי. אבל הדמיון בין הלימוד שאינו קבלי לבין הלימוד הקבלי הוא רק בתבנית ולא באיכות. לדבריו, יש שוני איכותי רב בין שני סוגי הלימוד. אמנם העלייה בסולם הלימוד שאינו לימוד קבלי משקפת את הלימוד הקבלי, אבל היא נמוכה ממנו. אמנם היא משפיעה במידת מה על העולמות העליונים, אבל הישגיה אינם מהותיים. רק בעלי הקבלה הם הנוגעים במהות הפנימית של תורת האצילות, רק הם ה'מודדים'

- 38 על חשיבות ההוראה בעיני קורדובירו ועל משמעותה כחיקוי הפעילות של האין סוף ראה, ספרי, בשערי הקבלה (לעיל, הערה 6), עמ' 149.
- 39 פעולת המדידה הנעשית על-ידי האדם, מתארת בדרך כלל את פעולת המקובל דווקא. למשל, בפירושו לתיקוני הזוהר כותב: הרמ"ק: 'והנה מי שיסתכל בפשטי התורה ופשטי העניינים לבד ואלו בבושת פנים... ואלו המעמיקים בסוד יש להם חלק בבינה, כדי שמשם יאירו ויזיהרו מסוד פנימיות התורה ומדידת שיעור קומה... והענין שהתורה יש בה פשט והוא לבוש ויש בה תוכיות כעין נשמה בתוכה והמחזיקים בפשטי התורה הם עוסקים בלבוש התורה ואין להם חלק בתוכיות...' (תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך ז, ירושלים תשל"ה, עמ' קמח, לתיקונים הנדפסים בזוהר חדש, קה ע"א). על המקובל כמודד ועל 'קר המידה' ראה ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 17), עמ' 186 ו-199. על הקשר בין הסוד לבין מדידת שיעור הקומה של האלוהות ראה מ' אידל, 'תפיסת התורה בהיכלות ובקבלה', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, א (תשמ"א-תשמ"ב), עמ' 23-84.
- 40 ליבס (שם, עמ' 187) מעמיד על 'רעיון התיקון, הקשור להגדלת אברי הנקבה עד לגודלו של זעיר אנפין לפני הזיווג המושלם ביניהם' לפי קבלת האר"י.
- 41 הפעולה המתוארת כסלסול השער רומזת בדרך כלל לפעולת המקובל. קורדובירו מפרש בפתיחתו לאור יקר את הפסוק הנדרש כאן ('וקוצותיו תלתלים' [שיר השירים ה, יא]) כרומז לעיסוק ב'הלכות נעלמות' שאנשי הזוהר עסקו בהן בשיא פעילותם. על סלסול השער ומשמעותו לפי האידרא, ראה ליבס, שם, עמ' 189; הנ"ל, 'כיצד נתחבר ספר הזוהר', ספר הזוהר ודורו, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ח (תשמ"ט), עמ' 47. כאן מדובר בשער העיניים הקשור באברי זעיר אנפין. ראה להלן, הערות לטקסט, הערה 28.

את הספירות בתוכיותן ורק השפעתם שלהם עולה עד מרום עולם האצילות. רק הם בני עלייה אמיתיים ובהיותם כאלה הם מתרוממים מעל לגלות. אלה שלא הגיעו למדרגתם משפיעים רק על השכינה ועל גילויי הפעולות של הספירות בעולמות שמתחת לעולם האצילות ו'מודדים' אותם. לכן, למשל, קרוב לוודאי שכאשר הרמ"ק מתאר את השיא של התפתחות הלימוד כסלסול 'שערין דמלכא', הוא רואה לנגד עיניו כבר את המקובל, היודע לסלסל 'שערין דמלכא', היודע לחדור לסודות העמוקים ביותר של עולם האלוהות ולהשיג הישגים מיסטיים הקשורים בו (ולחדשם וללמדם), יותר מאשר את בן דמותו שאינו מקובל, המסוגל, אף כי מדרגתו גבוהה, לנגוע רק בלבושי הסודות ולא בסודות עצמם.

שלוש מדרגות העיסוק בסודות הקבלה שהרמ"ק מונה הן: (א) העיסוק בסודות הכתובים ללא חידוש; (ב) העיסוק בסודות התורה תוך כדי העלאת חידושים בדרך צרה של הבהרת כינויי הספירות; (ג) העיסוק בסודות החכמה והחידוש בהם בדרך יותר נרחבת ויותר מעמיקה. העוסקים בסודות הכתובים ללא חידוש גם הם קשורים במהותם בעולם האצילות, ולפיכך גם אליהם לא תגיע שום גלות. המחדשים בדרך הכינויים מביאים לחידוש הארץ (המלכות בתוכיותה), והמחדשים בדרך הדרשות המעמיקות גורמים לחידוש השמים (התפארת בתוכיותה). התיאור בעל הגוון האירוטי (חופה, הילוך,⁴² חמימות), הנוגע לטיבה של ההשפעה הנגרמת על-ידי חידושי הקבלה, מגלה את המשמעות של החיים הדינמיים של הספירות המתחדשים על-ידי המקובל ואת האופי של הייחוד המתחדש בעולמן.

מצוות לא תעשה, שעיקרן הרחקת הרעה, כשלעצמן אינן גורמות לייחוד. לעומתן — מצוות עשה הן המביאות לתיקון הייחוד, אבל הייחוד השלם מושג בשמירת המצוות כולן.

הדיון בפרקים טז,⁴³ כ, כא וכב מוקדש לשאלות הקשורות במשמעות המרכבה. אדם צריך שתהיה לו ירושת אבות ראויה המושגת באמצעות הזיווג של הוריו הביולוגיים, הוא צריך 'למשוך' לו נשמה טובה באמצעות מעשיו הטובים והוא צריך לחנך את עצמו ו'להרגיל עצמו' להחזיק במידה המוסרית שהוא בוחר בה ולא לאכדה. על האדם לבחור להרגיל את עצמו בדרך מעשית הקשורה באופן מיוחד בתכונותיה של אחת הספירות. אותו הרגל יקבע את אופיו.

אחיזת כל אחד מן האבות במידה מוסרית זו או אחרת גרמה להשפיע שפע לשכינה — כל אחד מן המידה 'שלו'. הרמ"ק מבחין במעלותיהם של אישים כנח, אברהם, יצחק, יעקב, יוסף, משה, אהרן, פנחס, ודוד. אגב כך הוא מבחין בפרטים הנוגעים למדרגות אישי המקרא הנראים כסותרים זה את זה. בצד רשימת אנשי המרכבה הוא מביא את הרשימה של כורתי הברית⁴⁴ ומסביר שרשימת כורתי הברית מצביעה על הזיקות של

42 הדברים מושפעים מן הקטע הזוהרי העומד בבסיס הפרק. וראה י' ליבס, 'ספר צדיק יסוד עולם — מיתוס שבתאי', דעת, 1 (תשל"ח, עמ' 77-78, הערה 29; E. R. Wolfson, 'Walking as a Sacred ;

Duty' — Theological Transformation of Social Reality in Early Hasidism (בדפוס).

43 קטעים מפרק זה ומפרק יד העתיק ר' אברהם אזולאי בחיבורו חסד לאברהם, מעין שני, נהר ח ומעין רביעי, עין יעקב, נהר יד (לבוב תרכ"ג, ט ע"ב רכד, ע"ב).

44 על-פי דרך ארץ זוטא פ"א.

הנמנים בה לספירת יסוד (ספירת הברית) ומציינת את אופי ההשתתפות שלהם בזיווג העליון. בעיקר חשוב בירור מעמדם של משה ואהרן. שהיו (לפי רשימת המידות הקשורה ברשימת כורתי הברית) קשורים תחילה בספירות (מידות) מסוימות (נצח — משה והוד — אהרן), 'שינו מדתם' והיו למרכבה לספירות (מידות) אחרות (משה — בעיקר לבחינה הפנימית של תפארת ואהרן — בעיקר לחסד). כלל ישראל, בהיותם כרותי ברית, יכולים להיות כולם ביחד מרכבה ולתמוך בספירת יסוד שהברית קשורה בה. היחיד יכול להיות מרכבה לספירת יסוד ולבטא את שמירת הברית במלואה רק כשהוא מצליח לעמוד בפיתוי או לעשות מעשה מיוחד המוכיח בפועל ממש את הקפדתו על טוהרת הברית.

מעמד רוחני מיוחד היה למשה בהשוואה למעמדו של יעקב. משה, שמעלתו הרוחנית קשורה בסוד הדעת ושאפילו את מצוות העונה קיים ברוחניות,⁴⁵ היה מנענע את הספירות ומנהיג את השכינה כרצונו, ללא דינים, מפני שהיה למעלה מהם. לרצונו היה מיוחד את השכינה עם הספירות שמעליה כייחד אות ה' עם אותיות יה"ו.⁴⁶ משה שזכה להיות בעל השכינה,⁴⁷ זכה לכך שנבואתו תהיה במדרגה עליונה ביותר.⁴⁸

ייתכן מאד שפרק כד מועתק, לפחות בחלקו, בחסד לאברהם לר' אברהם אזולאי תחת הכותרת 'לבאר סגולות המיוחדות לכל שבט ושבט'. לפי העתקתו, לכל שבט משבטי ישראל סגולה מיוחדת שיש לה ביטוי רוחני (כגון: עיון בתורה ונבואה), דיבורי או מעשי. ככל הנראה לנגד עיניו של ר"א אזולאי היו שני נוסחים, שכן הוא מביא נוסח אחד במלואו ונוסח נוסף בקיצור.⁴⁹

בפרק כה קורדובירו עומד על מעלותיהם של דור מתי מדבר, דור בניהם והדורות הבאים אחריהם. מעלת משה ודורו היתה גבוהה מאד בחייהם, ובמותם נתעלו עוד יותר. בני יעקב שנכנסו לארץ נסתייעו על-ידם וזכו לתקן את השכינה מתוך אחיזתם במדרגות הזכר שמעליה. השפעת צדיקי הדורות כולם היא השפעה ממטה למעלה. השפעה זו מתבטאת בהתערבות בזיווג האלוהי שעניינה הגברת מי הנקבה.⁵⁰ כל הדורות שותפים

45 על מעמד משה ועל הדעת בספרות הזוהר ראה ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 17), עמ' 105-107 ו-130-131. בעניין השקפות קורדובירו על מעמדו של משה ועל סוד הדעת ראה, למשל, מאמרי, 'יחסו של ר' משה קורדובירו לספרות הזוהר ולר' שמעון בר יוחאי וחבורתו', ספר זיכרון לאפרים תלמי, חיפה תשנ"ג, עמ' עח, הערות 39 ו-40 (ספרי, בשערי הקבלה (לעיל, הערה 6), עמ' 40-41 (קורדובירו הקדיש פרקים רבים לדיון בדעת באילמה, במעין העוסק בכתר (אריך אנפין). הרקע לרעיון בדבר קיום מצוות העונה על-ידי משה ברוחניות בשבת פז ע"א. ראה י', ליבס, פרקים במילון ספר הזוהר, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ז, ערך 'גופא', עמ' 182-184; 'המשיח', עמ' 112, הערה 107.

46 ייחוד השכינה (מלכות) עם הספירות שמעליה.

47 ראה את הדיון של מ' אידל, 'על ארץ ישראל במחשבה היהודית המסטית', ארץ ישראל בהגות היהודית בימי הביניים, ירושלים תשנ"א, עמ' 194-200. ברקע — זוהר ח"א, כא ע"ב — כג ע"א (פרשת בראשית). ר' שלמה אלקבץ פירש אותו לבקשתו של ר' יוסף קארו. התשובה נדפסה בסוף ברית הלוי (לבוב לט ע"א — מג ע"ב). קורדובירו חזר וכתב את הדברים (בהרחבה) בפירושו לזוהר (ראה זוהר עם פירוש אור יקר, כרך ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' מב — נב, ולעניין ההשוואה בין יעקב לבין משה, במיוחד, בעמ' מז-מח).

48 קורדובירו דן בענייני נבואה במעין עין הקורא, תמר א, פרקים כא — כה, כ"ב 177 ע"ב — 179 ע"ב.

49 ראה חסד לאברהם, מעין רביעי, עין יעקב, נהר יג, כד ע"א.

50 על משמעות מי הנקבה (מין נוקבין) ראה ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 17), עמ' 179.

בהגברת מי הנקבה ובהגברת הכוח המאפשר להם להעפיל אל הספירות הזכריות. הם נחלקים לפי הכוח שלהם להעלות, או לזרז, את טיפות מי הנקבה עד ספירה זו אחרת. הזריקה של הטיפות מציינת את התמיכה בנקבה ואת ההתעלות בדרך של אור חוזר.⁵¹ תולדת הזריקה היא המשכת שפע והורדתו מלמעלה למטה בדרך של אור ישר והיא אפשרית בסיוע האבות (דור משה ודור השבטים שנכנסו לארץ). יחידי סגולה דומים לאישי הדורות הקדמונים בהיותם משפיעים הם בעצמם על ירידת שפע בדרך של האור הישר שאופיו זכרי (ותולדתו המאגית היא בנים זכרים). אלה הם הבנים, בעלי הקבלה.⁵²

לשון המקור

התמר הששי.

במעשה האדם ותועלתו לעליונים אור או השפעה, והיותו מנענע העולמות העליונים, והיותו מרכבה אל הספירות, וכל מה שתקנו הקדמונים והמרכבות מאז אדם הראשון ועד העולם, ותיקונו עד סופו.

פרק א

בביאור מה יגרום האדם אל הכתר על ידי איזה מעשה מהטוב. ראשונה, יש לנו הקדמה מונחת שהקדים ר"ש (163 ע"ב) בשעת פטירתו שאין הכתר נפעל משום פועל טוב או רע כלל מפני שתמיד השפעתו משולחת לכל. 1. אמנם הכונה שע"י המעשה הטוב יוכנו הספירות להאיר בהם אור הכתר ולא ימצא מונע מעכב אורו והשפעתו, מפני שכאשר לא יוכנו הספירות התחתונות הם מצד עצמן, הם גורמות שאין אור הכתר מאיר בהם. וכאשר יוכנו מיד אורו הנדיב שופע. א"כ מה שנאמר שגורם כך וכך הכתר, הכונה שהזמין ותקן הספירות בהכנה הראויה להאיר בהם אור הכתר וזולת זה נאמר: 'אם חטאת מה תפעל' וכו' (איוב לה, ו).

פרק ב

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל החכמה.

פרק ג

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל הבינה.

- 51 על משמעות הזריקה, ראה י' ליבס, פרקים (לעיל, הערה 45), ערך 'קירטא', עמ' 386.
52 על הדיונים של תיקוני הזוהר המוקדשים להבחנה בין ביצים, אפרוחים ובנים, ראה תשבי, משנת הזוהר (לעיל, הערה 20) עמ' שפא. ראה, למשל, הקדמת תיקוני הזוהר, א ע"ב ור"ב ע"ב (הביצים, האפרוחים והבנים מציינים את מדרגות בעלי המקרא, בעלי המשנה ובעלי הקבלה). וראה תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך ב, ירושלים תשל"ג, עמ' קלה (שם קורדובירו מדבר על המקובלים הבנים שרק הם בסוד האור הישר. כמו כן הוא מסביר שם שהאור הישר הוא בסוד הזכר ואילו האור ההפוך הוא בסוד הנקבה).

פרק ד

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל החסד.

פרק ה

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל הגבורה.

פרק ו

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל התפארת.

בפרשת בראשית, בסימן ב' משער (ג') [ב],² פירש שע"י חדושי תורה יעשה אדם תיקון רקיעים, הם 'השמים החדשים והארץ החדשה' (ישעיה סו, כב), שעליהם נאמר: 'יום ליום יביע אמר' (תהלים יט, ג). שהספירות כולם זו לזו ששת ימים יביעו וישפיעו אותו אומר המחודש. וכן 'לילה ללילה', שהם בחינות המלכות 'יחיה דעת' (שם, שם) זה, דהיינו: ארץ חדשה. ויתפשטו המציאות הזה בכל הארץ וימדדו מדות בסוד קו המדה במלכות בארץ חדשה. וימדדו בת"ת בסוד שמים חדשים. והיינו: 'ובקצה תבל מליהם' (תהלים יט, ה). והת"ת 'לשמש שם אהל בהם' (תהלים יט, ו), ממש נעשה לו חופה מאלו ושורה בהם. וכל סוד המזמור מתבאר שם בסוד חידושי הת"ת שהוא שש ועלז באלו, גורם בהם. ובענין ארץ חדשה ושמים חדשים הארכתי בעין הקורא, תמר ה', פרק ה' ו'.

פרק ז

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל הנצח ואל ההוד לשתייהם יחד ולכל א' וא' לעצמה.

פירשו בפרשת בראשית³ ובכמה דוכתי⁴ שאותם המסמיכין לומדי תורה המחזיקים בה הם מרכבה אל נצח והוד ומתקנים אותם, מפני שנצח והוד הם מעמידין הגוף, ירכים.

1 ייתכן שהרמ"ק מתכוון להצגת הכתר באידרא (זוהר ח"ג, רפח ע"א) כ'מתדבק בכולא'. הוא מפרש את הביאור הזה של הכתר במילים האלה: 'שהוא שולח שפעו אליהם' — אל הספירות שמתחתיו — 'והוא משגיח בהם ובסבה זו מציאותו בהם מתפשט ואורו מאיר בהם, ומציאותם בו ואורם מאירים בו בסוד אור חזר' (זוהר עם פירוש אור יקר, כרך כא, תשנ"א, עמ' רג). על מעמד הכתר באידרא ראה י' תשבי, משנת הזוהר, כרך ראשון, ירושלים תש"ט, עמ' קי-קי"א.

2 הכוונה לזוהר ח"א, ח ע"א — ט ע"א; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך א, ירושלים תשכ"ב, עמ' עה — פג. דברי הזוהר האלה זכו להארה מיוחדת של י' ליבס. ראה מאמרו, 'המשיח של הזוהר — לדמותו המשיחית של ר' שמעון בר יוחאי', הרעיון המשיחי בישראל, ירושלים תשמ"ב, 'תיקון', עמ' 182-194.

3 זוהר ח"א, ח ע"א. ראה זוהר עם פירוש אור יקר, כרך א, עמ' עד — עה.

4 כגון ח"א, קעא, ע"א (פרשת וישלח). הקטע מתורגם במשנת זוהר, כרך שני, ירושלים תשכ"א, עמ' תיט — תכא.

והעוסק בתורה בת"ת אין לו סמך.⁵ והתומך ומחזיק זוכה לשני מדות אלו, עמודים מחזיקים התורה.

(164 ע"א) פרק ח

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל היסוד.
בפרשת בראשית פירשו⁶ היות האדם עוסק בפריה ורביה יגרום אל היסוד שיהיה נהרא דלא פסיק מימיו ונובע תדיר. אין צ"ל שגורם להמשיך נשמות אלא אפי' שאר מיני שפע גורם שיהיה נובע בו ולא יפסיק משעור שפעו לעולם.

פרק ט

בביאור מה יגרום האדם במעשהו הטוב אל המלכות.
בפרשת בראשית סימן ה'⁷ פירש שהמלכות בחינתה ה', דהיינו: סוד התפשטותה להשפיע לכל. ואבריה מתפשטין לכל צד. וכאשר תקרא ה' היא בעולם הנקבה למטה, שכך אות ה' מורה על הנקבות. וכאשר יעלו ישראל לשלשה רגלים בסוד 'יראה כל זכורך את פני האדון' כו' (שמות כג, יז) היו מהפכין פני ה' לאות י', דכורא ממש. היא פושטת צורת ה' זאת ומתקבצת ענפיה אליה ונסתמת באות י' להתעלות מנקבה אל הזכר, והיינו: שהיא ה' מצד בנין הבינה 'ויבן ה' אלהים את הצלע' (בראשית ב, כב). והיא י' מצד החכמה ע"י הבינה. ועתה מתקשטת ע"י הזכרים שהם מצויירים במצות ברית, אות י' באות י' על ידי הבינה מצד החכמה. עוד בפרשת בראשית סימן א' משער ב' פירש שהתורה דבור בלי מעשה והמלכות היא מעשה.⁸ ועיקר הנאתה הוא מהמעשה. וא"כ אין לה הנאה שלימה מעסק התורה מפני שהוא בעולם הזכר, אבל מצד מחזיקי התורה ותומכיה יש לה הנאה גדולה מפני שכל מציאותם מעשה. וכיון שהם במעשה היא מתקימת כסא מכוון. וז"ש 'עשיהם', שהם נצח והוד, גורמין 'תהלתו עומדת לעד' (תהלים קיא, י), דהיינו: שני בחינות הא' עומדת וקיימת, הב' ההתמדה לעד, דהיינו תיקון תדירי. עוד פירש שם בסימן ב'⁹ שהמלכות עיקר כניסתה אל החופה עם בעלה הוא כליל שבועות. ואותה הלילה היא מתקשטת עם אותם העומדים כלילה למלעי באורייתא, מאורייתא לנביאים, מנביאים לכתובים ובמדרשות דקראי וברזין דחכמתא, דאלין אינון תיקונין דילה ואיהי ועולמתהא, שהם שבעה היכלות, כנודע, עאלת אל בית מדרשם של אותם העומדים לתקנה וקיימת על רישיהון ואתתקנת בהו וחדת בהו כל ההוא ליליא

5 ציור הנצח וההוד כירכיים התומכים בתורה מצוי, למשל; בזוהר ח"ב, רנז, ע"ב (פרשת פקודי [היכלות]).

6 זוהר ח"א, יב, ע"ב — יג ע"א. תרגומם במשנת הזוהר (לעיל, הערה 4), עמ' תרכח — תרל. ראה זוהר עם פירוש אור יקר, כרך א, קג — קה.

7 זוהר ח"א, ב ע"א; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך א, עמ' טו-טז. ושם, עמ' ב, קורדובירו מסביר (במסגרת פירושו לזוהר ח"א, א ע"א), את סוד בניית הצלע.

8 לעיל, הערה 3.

9 לעיל, הערה 2.

וליומא אחרא לא עאלת לחופה אלא בהדייהו, אלין אקרון בני חופה, והיינו: סוד נשמתם שהם נעשים לה מיין נוקבין ועוד עסק התורה קשוטיה.¹⁰

פרק י

ענין כולל לכל מעשה האדם ותיקונו בספירות העליונות. נראה בפרשת בראשית סימן ה' שמפרש בפסוק 'אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי' (תהלים מב, ה),¹¹ שאין הפסוק הזה בחורבן בית המקדש, אלא בעוד המקדש קיים. וענין הבכיה הזאת אינה בכיית חורבן, אלא מפרש התם שהוא כדי לייחד ולהמשיך סוד 'אלה' למלכות. מפרש 'אלה' אזכרה — אזכרנא בפומאי ושפיכנא דמעאי ברעות נפשי בגין לאמשכא אתוון אלין. מורה שהדרך הנאות אל הכונה כאשר ירצה האדם לעשות איזה ייחוד, אפי' לטובה, שיהיה בדמעות. מפני שהלב אינו דבק ברעות נפשא אלא ע"י הדמעה, מפני שהדמעות מן הלב. ולכך נאות אל המכוון לעשות ייחודיו כשמיידת ומכוין בדמעות, שהדמעות גורמין דבקות האדם. ועוד פותח שערי לבו ורצון נפשו אל תפלתו, בזולת סגולת שערי דמעה, שהוא ענין נאות, כנודע, (164 ע"ב) שעולה ופותח שערי הבינה.¹² וכיון שהייחודים כולם אינם אלא מצד אור א"ס בתוך הכתר בתוך שלש ראשונות ושערי כולם הבינה, שהיא הקשה להפתח על שבע ספירות, שכיון שהיא נפתחת — כל העליונות נפתחות ברחמים, מפני שהיא התשובה, תשוב ה' על הבנים, לכך צריך לפתוח שערי דמעה, לפתוח שעריה, ומשם יפתחו שאר השערים. ועוד אני מוסיף בזה שכאשר יהיה הפניה אל האדם לתקן מדת המלכות מלמעלה יהיה בתחנונים, כאשר היא מתחננת לפני בעלה, זהו בערכה למעלה. ובערכו — כבן הבוכה לפני אביו שיתן צרכי אמו. וזהו דרך תפלתו תחנונים וכל מה שיוסיף האדם בזה לתבוע מלמעלה לצרכי השכינה בדמעה: וכי למה לא יקיים לה את שאר כסות ועונה? כבן המתחנן לפני אביו על אמו כדי לתת צרכיה. זהו סוד הכונה האמתית לתקן המדה האחרונה.

פרק יא

כמה נפלאות מעלת הקם בחצות הלילה לתיקון הספירה הזאת מפני שהיא מדת לילה והיא סוד השינה. והרי אלו הם מדות הדין, הלילה — חשך והשינה — מיתה.¹³ וכאשר האדם יהפוך לילות לימים, ממש משים חשך לאור ומתקן אותה בתיקון זה. וכאשר האדם אינו נותן שינה לעינו, ממש היא מתעוררת משינת הדין והמיתה ונקשרת בעץ החיים. ובפרשת בראשית¹⁴ נראה שע"י התורה והברכות שהאדם מברך משקם בחצות ואילך קושר המלכות שתתקשר עם הבינה ותכנס בין גדפהא דאימא. וא"כ מוריד אותה ביום

10 על קישוטי הכלה ועל מקורותיהם ראה ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 2), עמ' 186 וכן בנספח א שם, עמ' 208, הערה 4. הוא מתאר את קישוטי הכלה במעיין עין יעקב המוקדש לשכינה.

11 לעיל, הערה 7.

12 שערי הדמעות — על-פי בבא מציעא נט, ע"א. על הקשר של הבכי לתשובה לפי הזוהר ראה תשבי, משנת הזוהר (לעיל, הערה 4), עמ' תשמ.

13 הזיקה בין שינה למיתה — על-פי ברכות, דף נז ע"ב.

14 זוהר ח"א, י ע"א. ראה זוהר עם פירוש אור יקר, כרך א, עמ' פח-פט.

בזמירות, והיינו: 'מי זאת עולה מן המדבר' (שיר השירים ג, ו). ע"י הדבור עולה זאת למי.¹⁵

פרק יב

מעלת הייסורים לתיקון האדם והספירות העליונות אין להם ערך, מפני שסגולת הייסורים, בזולת שהם ממרקים עון כפשוטו, יש להם סגולה שהם מתקנים הספירות ומה גם ספירת המלכות. מפני שכל זמן שהדין אינו נשפע למטה, עומד הפגם ההוא ומחשיך הספירות העליונות. וכאשר האדם מקבל על עצמו הדין, ממתיק הדין העליון ומתקן הספירה, שכבר ירד הפגם ההוא למטה וסבל ייסוריו ואין עוד חוב נזכר לא למעלה בספירות ולא למטה בחצונים, מפני שכבר גבו כדי צורכם ואין להם עליו שום תביעה.¹⁶

פרק יג

בביאור מעלת התפלות ומה יגרם האדם בהם

ראשונה יגרום האדם בתפלתו כשהוא מקיים אותה בתקוניה יגרום שהת"ת יקיים עם המלכות שאר כסות ועונה כדפי' עניינם בעין יעקב. 17 ואלו הם שלשה תיקוני התפילה: הא' הם הזמירות והשיר שהאדם משתווה בו אל כל הנבראים כאומרו: 'הללו את ה' מן השמים' (תהלים קמח, א), 'תנינים וכל תהמות' (תהלים קמח, ז), 'עץ פרי וכל ארזים, החיה וכל בהמה', כו' (תהלים קמח, ט — י), היינו: פרק שירה שהכל משוררים להמשיך שפע מזון מלמעלה מצד החסד; הב' היא ציצית ותפילין לכסות שלא ישלטו בה החצונים, דהיינו: ע"י הציצית, שהוא סוד 'ופרשו בגד כליל תכלת', הם פורשים ו'מלמעלה' (במדבר ד, ו), להשבית הדינים ולמתקם 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו' (דברים כח, י); הג' הוא ק"ש, דהיינו: עונת (165 ע"א) הייחוד פעמים בכל יום.¹⁸ ובזה השכינה מתתקנת מג' אבות: חסד, גבורה, תפארת. עוד יגרום בקולות ודבורין בצלותין שמים חדשים וארץ חדשה, דהיינו: חדוש התפארת בבחינות יפות וחדוש המלכות בענין שהוא גורם כך בתורה כאשר מבואר בפרק יד. וכן פירשו בתיקונים בפרשת בראשית, שער ב, סימן א'.¹⁹

15 בעקבות הזוהר שם, מלכות ('זאת') עולה לבינה ('מי').

16 הערך הרב של הייסורים הוא בכך שהם מושכים את הדינים למטה ומסירים אותם מעל הספירות. פעולתם היא פעולה של המתקת הדין. על המתקת הדינים ראה G. Scholem, Major Trends in Jewish Mysticism, New York 1946, p. 388

17 מעיין עין יעקב, כ"י ליורנו, ת"ת 45, דף 281 (שורה, כסותה ועונתה — על-פי שמות כא, י).

18 על קישוטי הכלה בפסוקי דזמרה ועל מקורם ראה ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 2), עמ' 186. על פרק שירה — לעיל, הערות למבוא, הערה 36. על קישור בין כסות לבין ציצית ותפילין ובין עונה לבין קריאת שמע בספרות הזוהר ראה תשבי, משנת הזוהר (לעיל, הערה 4), עמ' תלת.

19 הכוונה לתיקון סט, קה, ע"ב (תיקונים סט ו-ע קשורים שניהם לפרשת בראשית) ראה זוהר עם פירוש אור יקר, כך ג, 'ירושלים תשכ"ד, עמ' סג. קורדובירו כותב שם, בעקבות תיקון סט, את הדברים האלה: 'וענין שמים חדשים, היינו: חדוש שמתחדש הת"ת על ידי קול והבל. וארץ חדשה, חדוש שמתחדשת] המלכות על ידי דבורין דצלותא. ועקר הדרש נדרש לעיל בפרשת בראשית, בשער ראשון, סימן (י"ז) [ט"ז], על התורה ואין תימה. כי כמו שחדושי תורה מתייחדים כך קולות התפלה מתייחדים ונעשים שמים חדשים וארץ חדשה כערכם'.

מה מעלת העוסק בתורה ומה יגרום האדם בה. הנה ענין עסק התורה יתחלק לכמה חלקים. הא' הוא התלמיד המתלמד. תחלה יכנס במקרא ויעלה בידו ויהיה מארי מקרא. וא"כ יעסוק במשנה ויעלה בידו ויהיה בעל משנה. ואח"כ יעסוק בתלמוד ויעלה בידו ויהיה בעל תלמוד. וכל זה מי שלא הגיע להוראה ולחדש בתורה אלא בסוד עסק התורה סתם. ואחר זה יתעלה האדם יותר ויהיה מארי קבלה ברזין דאורייתא, אמנם לא ידע לחדש בתורה. ואחר זה יתעלה יותר ויהיה מחדש חדושי תורה לפרש הכתובים, אמנם לא ידע רזין דחכמתא, דהיינו: לחדש חדושי חכמה שהם יותר מעולות מחדושי הכתובים. ומי שירגיל בזוהר, ידע ענין זה, שיש פירוש הכתובים על פי הכנויים, ואלו חדושי המקראות לכד. אמנם יתעלה על זה חדושי רזין דחכמתא, שזה יתעלה על הכל. ויש מחדש בהלכות, מארי פסקות דאורייתא. והוא מעלה לעצמו, דהיינו: מי שהגיע להוראה ומורה. וכל אחד ואחד מאלו עושה ייחוד לעצמו וענין לעצמו. מפני שסגולת כל ענין וענין מאלו לעצמו לכך כל א' וא' יפעול. וסתם כולם הם דבקים בעץ החיים, דהיינו: ת"ת. וסתם כולם שכינה עמהם, מפני שדרך שכינה לידבק עם הת"ת. וכיון שרואה מי שעוסק בתורה דבק בעץ החיים — מיד היא קופצת עליו כדי לידבק עם הת"ת. זולתי אותם העוסקים שלא לשמה, שאין ייחוד שכינה עמהם והם שנים: או לקנטוריא, ²⁰ ואלו נח להם שלא נבראו, שאלו תורתם בחוץ מיד; הב' לשם כבוד ועושר, שאפשר שיגיע מהם תועלת, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, דהיינו: שהקליפה אינה קשה כ"כ ואפשר שיכנס ממנה אל הקדושה. ²¹ ועכ"ז צריך שיהיה תורה בלי עון, תורה נקיה, שמי שיש בידו עבירה, עליו נאמר: המלמד תורה למי שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס, ²² ודהיינו: הרגיל בעבירה, או שמוציא הדברים לדברי תפלות וכיוצא. על הראשונה אמרו: העוסק במקרא, מדה שאינה מדה, ²³ ירצה שאפי' שיוציא אותיות בפיו, ואותם האותיות עולות למעלה, אינם מודדות מדות בסוד התורה. והטעם, שהרי התורה נמדדה בסוד אותיותיה. ²⁴ וזה, המנענע אותיותיה למטה, אינו מודד מדות חדשות, אלא אותם המדות הישנות עצמן, מנענע אותם וגורם ייחוד. אבל לא כ"כ מפני שאינו מודד ומחדש מדות למעלה ואורות חדשים, אמנם משנה מדה שמקבלות עליה שכל הענין, שהמשנה, תורה שבעל פה, אינה בת אותיות, וזה העוסק מודד אותיות ומשער שער קומה בה. לכך היא עליונה מהמקרא, שהרי מודד ומשער. ולכך הוא מתקן בשכינה ועושה אותה בת אברים, שתשרה עליה הזכר ומקבל עליה שכל, דהיינו: שהיא בית קבול לשכל העליון. אמנם, תלמוד — מדה שאין למעלה הימנה, ²⁵ מפני שע"י התלמוד מחדש

20 על-פי נזיר מט ע"ב.

21 'מתוך שלא לשמה...' — פסחים נ ע"ב. הקליפה הקלה היא קליפת נוגה. על קליפת נוגה ראה ג' שלום, 'סטרא אחרא' — הטוב והרע בקבלה', פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 204 (לפי קבלת האר"י).

22 בעקבות ילקוט שמעוני ח"ב, סימן תתקסא (ווארשא 1877, תצט עא).

23 על-פי בבא מציעא לג ע"א.

24 שמספר אותיותיה קבוע. למשל, על-פי קדושין ל, ע"א; ערובין יג, ע"א.

25 ראה לעיל, הערות למבוא, הערה 40.

26 לעיל, הערה 23. קורדובירו מסביר את דברי בבא מציעא בדרך דומה בפירושו לתיקוני הזוהר. שם הוא כותב ש'תורה שבע"פ', שהיא הנקבה, היא תורה 'שאין בה אותיות והזכר תורה שבכתב שיש

ומכה זו בזו ומוליד בהם תירוצים אל הקושיות, ממש משבר קליפות ועולה עד אין תכלית. ואם הגיע להוראה ומורה, ממש מודד מדות חדשות והוא בסוד מסלסל שערין דמלכא, דהיינו: 'קוצותיו תלתלים' (שיר השירים ה, יא). ופי' על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות,²⁷ דהיינו: המלכות נקשרת בסוד קצותי, דהיינו: קצוותי, שהם סוד שערות עין, שהם נובעים מהמוח העליון בסוד זעיר אנפין.²⁸ ושם 'רסיסי לילה' (שם, ב), ממש טיפין לסוד המלכות הנקראת לילה. אמנם מארי קבלה סודם הוא בשלש ראשונות,²⁹ מפני שסוד התורה שעורה הוא בסוד פנימיות הספירות. התורה עצמה היא הספירות מחלבשות במטטרון, דהיינו: (165 ע"ב) פעולת הספירות בעצמן. אמנם, סוד התורה לא יתלבש במטטרון, מפני שהיא בסוד האצילות,³⁰ בתוכיות נשמת הספירות, בסוד הדעת והוא גורם ממש יחוד ע"י היסוד, שהיסוד נקרא 'רז', דהיינו: 'אור זרוע לצדיק' (תהלים צט,

בה אותיות, והענין כשמדד קו המדה הזכר מדד בו אותיות ושיעור מדתה הוא סוד כל אותיות שבתורה, והיינו: תורה שבכתב שהקב"ה כתבה ומדד מדת שיעור קומתה באותיותיה, ולכך מקרא מדה שאינה מדה, ירצה העוסק במקרא אינו מודד מדת שיעור קומת האותיות שהרי מדודות ועומדות מעת שנמדד שיעור קומת התורה... אמנם תורה שבעל פה ... פה כל העוסק בה מודד בה אותיות... שעשו אותה ותקנוה באותיות ועם כל זה אותיותיה נמדדות מחדש על ידי העוסק בה מפני שאינה בכתב באמת, אלא על ידי פה, אמנם תלמוד, שהוא מודד שלא נמדד מעולם ומחדש בתורה, היא מדה שאין למעלה ממנה, אמנם אין לה אותיות כלל אלא לפי שעת התיקון היא נוטלת בחינת אותם האותיות ועושים לה תיקון נקודות וטעמים למעלה כפי שיעור האותיות שחצב בלהבות פיו... (תיקוני זוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך ב, ירושלים תשמ"ג, עמ' פט, לתיקונים הנדפסים בזוהר חדש קג ע"ב). ראה להלן, הערה 75. על הדימוי של הלימוד כחציבת להבות אש ראה א' גוטליב, 'הקטע האחרון של ספר "שערי צדק"', מחקרים בספרות הקבלה, תל אביב תשל"ו, עמ' 154.

27 על-פי מנחות כט ע"ב ושם נאמרו הדברים על ר' עקיבא. ר' עקיבא אינו רק הלמדן החרף. הוא גם סמל המיסטיקאי המושלם. ראה י' ליבס, 'de Natura Dei' — על המיתוס היהודי וגלגולו, משואות — מחקרים בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל מוקדשים לזכרו של פרופ' אפרים גוטליב ז"ל, ירושלים תשנ"ד, בעיקר, עמ' 261.

28 לזעיר אנפין (הספירות מחכמה עד יסוד) הקדיש קורדובירו את המעיין השלישי של אילמה. על שערות העין בכתבי קורדובירו ראה, למשל, דבריו שם, תמר ב, פרק יח: 'בענין העינים יש בחינות רבות. הבחי' הא' השערות שהם על העינים... והשערות האלו... מראים על היותם... סוף למצח, ראש לעינים, שהם עזר אל הראות... והם תלין על תלין מפני היותם חיילים חיילים אל פעולת ההשגחה...' (אילמה רבתי, ירושלים תשכ"ו, דף קטז). ושם בפרקים הראשונים של התמר, כגון פרקים א ו"ב (קט, ע"ב — קיא ע"א) קורדובירו מסביר את המעברים הפנימיים של האור מאריך אנפין אל המוחות של זעיר אנפין. תיאורי קורדובירו הנוגעים לשיעור הקומה, לאבריה ולתיקוניה מושפעים מתיאורי האידרא, מתייחסים אליהם ומפרשים אותם. כתר, חכמה ובינה.

29 30 תורת מטטרון נמוכה מתורת האצילות ומשמשת לבוש לה. על מקומו של מטטרון בעולמות לפי השקפת קורדובירו ראה פרדס רמונים, שער טז, שער אבי"ע, פרק ד, ירושלים תשכ"ב, עח ע"ב — עט ע"א. רעיונות אלה קשורים בתפיסת התורה של תיקוני זוהר ורעיא מהימנא. על תפיסת התורה בחיבורים אלה ראה י' בער, 'הרקע ההיסטורי של הרעיא מהימנא', ציון, ה (ת"ש), עמ' 40-1; ג' שלום, 'משמעותה של התורה במיסטיקה היהודית', פרקי יסוד (לעיל, הערה 21), עמ' 69-74; תשבי, משנת זוהר (לעיל, הערה 4), עמ' שעה — שצח. קורדובירו מצביע על העליונות של תורת האצילות ועם זאת הוא מצביע גם על החשיבות של תורת מטטרון.

יא), דהיינו: (י') יסוד.³¹ והמתעסק בה, אחר שימדוד שלשה מדות הנזרות,³² מודד בתוכיות. אלא שעתה יש בה שני בחינות, הא' העוסק בסודות הכתובים, שאין בו כח לחדש כלל, וזה ודאי יהיה במדרגת המשנה שפירשנו. אמנם בתוכיות, בעצם הספירות. ולכך פירש ר' שמעון בתיקונים במעלת ספרו שהוא בסוד האצילות.³³ אמנם אליהם, שהיו המחדשים עצמן, היו עולים עד סוד עתיק יומין,³⁴ מפני שמשם הולים ומשקים לחוץ ומגיעים הסודות עד היסוד, כאשר נבאר. אמנם, אנחנו, הבאים אחריהם ועוסקים מה שהם מדדו ועסקו, אינו אלא לחדש מדותם. אלא שהיא סוד תורה שבע"פ, שאין בה אותיות כדפי'. והיא מדה שמקבלים עליה שכר בסוד האצילות, שאין בייחוד זה מגיע שום גלות,³⁵ מפני שאין גלות מגיע אל האצילות. ולכך, המייחד על דרך הסוד, יש בייחודו סעד וסמך בגלות כדפי' בתיקונים.³⁶ אמנם היודע לחדש חדושי המקראות על דרך הכינויים שהם פירשו בז"ה, כמו שהעתיקנום בעין ה',³⁷ יהיה ודאי נוסף שיעשה ארץ חדשה, היינו: שימדוד במדות המלכות מסוד עליון מדות עליונות, כדפי' סודם בתמר ה' מעין הקורא.³⁸ והיודע לחדש רזין דחכמתא, שיוודע לנענע ההקדמות ולחדש דרושיעם חדשים ממש, בתנאי שלא יזיד לדבר דבר שלא שמע וכיוצא, וכדפי' שם, הנה זה מעלתו גדולה, שממש דולה מעתיק יומין מסוד הדעת ומגיע הסודות אל מדת המלכות. וזהו המודד שמים חדשים, כדפי' שם. ועתה נפרש הפעולה המגעת אל הספירות מאלו המודדים ארץ חידשה ומשים חדשים וכן נפרש לשאר עוסקי תורה א"כ ב"ה. והנה בפרשת בראשית, בשער ב', סימן ב',³⁹ פירשו בסוד מזמור 'השמים מספרים' (תהלים יט), סוד זה. ואמרו, שעל ידי השמים החדשים והארץ החדשה

- 31 ראה תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך א, ירושלים תשל"ב, עמ' לב-לג, לתיקונים הנדפסים בזוהר חדש, צד ע"א.
- 32 'מקרא', 'משנה' ו'תלמוד'.
- 33 תיקונים הנדפסים בזוהר חדש, צג ע"ב; תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך א, עמ' טו-טז.
- 34 עלייה עד עתיק יומין (הכתר, אריך אנפין) מתוארת בזוהר ח"א, ד ע"ב, שהוא הקטע המונח ביסוד הדיונים בחידושי התורה. על תורת עתיק יומין כעל תורת הסוד ועל העיסוק בה באידרא ובימות המשיח ראה ליבס, 'במשיח' (לעיל, הערה 2), עמ' 165-175.
- 35 בהשפעת רעיא מהימנא ותיקוני הזוהר. וכך קורדובירו כותב בפירשו לתיקונים הנדפסים בזוהר חדש צד ע"א: 'אבל הצדיקים אין להם גלות' (תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך א, עמ' יז). וראה, למשל, דברי ההפלגה במעלת ספר הזוהר ובסגולתם של העוסקים בו, שבהם — לפי לשון רעיא מהימנא — 'לא צריך נסיון' (זוהר עם פירוש אור יקר, כרך טו, ירושלים תשמ"ז, עמ' קסב, לזוהר ח"ג, קכד, ע"ב). וראה להלן, הערה 65.
- 36 למשל, תיקוני הזוהר שם; תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, שם, עמ' כג. והשווה: 'כי עיקר כוונת רשב"י ע"ה בחבור זה היה כדי להיות על יד החבור הזה סעד וסמך לשכינה, שיתייחד קב"ה בשכינתיה קצת, עם היותה מתגרשת מייחודה וזיווגה ואינה בחיק בעלה מטעם שנחרב היכלה ובטלה עבודה ותיקוניה וקישוטיה...' (תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך ב, עמ' קמא, לתיקוני הזוהר, ג ע"א).
- 37 מעיין עין ה', שהוא מעיין מקביל לשער כג, שעור ערכי הכנויים שבפרדס רמונים, נמצא ברובו בראשית כ"ב.
- 38 מעיין עין הקורא הוא המעיין האחרון של אילמה. על ענייניו ועל תכניו של תמר ה' הנוגעים ללימוד ראה ספרי, בשערי הקבלה של ר' משה קורדובירו, שעתיד לראות אור בקרוב; המיתוס של התורה לפי אילמה, במיוחד, עמ' 176-191.
- 39 לעיל, הערות למבוא, הערה 28.

נעשית ראשונה מדה חדשה, והיינו: דכתיב 'יום יביע אמר' (שם, ג), והיינו: שהדבר אשר יעשה שמים חדשים, תחלה יעלה אל הספירות העליונות, שהם ששה קצוות. ושם מספירה אל ספירה יביע אומר, החדוש ההוא, כדי שיהיה כלול מכל הספירות, ואם היא ארץ חדשה, יתגלגל בבחינות המלכות, והיינו: [ו]לילה ללילה יחזה דעת' (שם, שם). ואח"כ אותם שיעשו ארץ חדשה — בכל הארץ, בתוכיות המלכות, 'יצא קום' (שם, ה) ומדד ארץ חדשה. ואותם שיעשו שמים חדשים יתפשטו בתוכיות שש קצוות כולם וימדוד שש קצוות ששה רקיעים, והיינו: אומרו 'ובקצה תכל מליהם' (שם, שם), דהיינו: לומר שכולל כל הקצוות. ואח"כ הת"ת, שהוא החתן המתייחד, 'שם אהל בהם' (שם, שם), שורה עליהם ועושה לו חופה בהם. ואח"כ הת"ת, בהתעוררות זה, יתעלה אל הבינה. וז"ש 'והוא כחתן יוצא מחופתו' (שם, ו) ושם בבינה 'ישיש כגבור לרוץ אורח' (שם, שם), דהיינו: שיתהלך בתוכיות הבינה בסוד ההתעוררות הזה והעיסור הזה שקבל בסוד שמים חדשים לקבל אור שלש ראשונות. ואח"כ 'מקצה השמים מוצאו' (שם, ז), יוצא מן הבינה ויקרב המלכות, שהיא תקופתו, המקבלת מכל בחינות ומקפת על כל קצוות, מעלה אותה 'על קצותם' (שם, שם), על נצח והוד ואח"כ משפיע לה בכל איבריו ובכל ספירותיו, 'ואין נסתר מחמתו' (שם, שם), מאותו החמימות שמתחממת היא להתייחד עם בעלה.⁴⁰ וזהו הייחוד שגורם היודע לחדש חדושי תורה. ואם יהיה בזמן הקרוב אל הדבר, כגון ליל שבועות,⁴¹ ששכינה מתקשטת לבעלה, כמה וכמה טובה כפולה, מפני שהקרוב אל הדבר קלה שבסבות יספיקהו. ואם הזמן אינו מוכן, יעשה קצתו, אם לא כולו. וענין מדידת השמים בעצמן והארץ בעצמה, פי' בעין הקורא, תמר ה',⁴² ע"ש. וכאן פירשתי מה שגורם ע"י השמים ההם בספירות לבד. אמנם מציאות הויית השמים נתבאר שם.

אמרו בתיקונים, בפרשת בראשית, בשער ב', סימן ב',⁴³ שאין המלכות מתעוררת אל היסוד בעסק המשנה, אלא היא ישנה. אמנם בעסק התורה היא מתעוררת אל הייחוד. והטעם, מפני שעיקר הייחוד תלוי בחידושי תורה ובפלפולה.

166 ע"א) פרק טו

מה מעלת מעשה המצות ומה יגרום האדם בהם. ראשונה נאמר שסור מרע לא יגרום ייחוד, מפני שסגולתם לשמור שלא יכנסו החצונים פנימה. אמנם עיקר הייחוד בעשה טוב. והמלות יורו לא תעשה — 'סור מרע' (תהלים לז, כז), הבדלת הקדושה מן הרעה. מצות עשה, תיקון הייחוד 'ועשה טוב' (שם, שם), כענין 'והטוב בעיניך עשיתי' (מלכים ב כ, ג), שייחד גאולה לתפלה. וכן פי' בתיקונים, בפרשת בראשית, שער ב', סימן ב'. ועכ"ז מקשר שניהם. ושמירתם באהבה ויראה. ישתלם שם

40 עניין החמימות — במקור המתפרש.

41 על תיקון ליל שבועות ראה ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 2), עמ' 111 ושם, דבריו בנספח א, עמ' 215-208; המבוא (סעיף א) לספרי, בשערי הקבלה (לעיל, הערה 38), עמ' 21-22; מ' חלמיש, 'תיקון ליל שבועות', מחקרי חג, 5 (תשנ"ד), עמ' 62-78.

42 לעיל, הערה 38.

43 זוהר עם פירוש אור יקר, כרך ג, עמ' סז — סח, לתיקוני זוהר, תיקון סט, קו ע"א.

יהו"ה, אהבה — י', יראה — ה', שאר מצות — ו, תורה עולה תרי"א, מלכות ה', כולל הכל. זהו הייחוד השלם, כך פירשו שם.⁴⁴

פרק טז

מה ענין מרכבה נוסף על סתם המעשה הנזכר לעיל. וראשונה נאמר, שכל המעלות כולם לא יקנו אל האדם אלא על ידי שלשה עניינים. וכאשר יהיו כל שלשתם יחד אזי יהיה הטוב הגמור. וכאשר יהיו שנים או אחד יהיה טוב אבל לא תיקון גמור. ואלו הם: ראשונה, ירושת אבות, דהיינו: שאביו היה גדול וירש הנשמה מירושת אבותיו, שהם כווננו בשעת ההולדה להוציא לעולם נשמה מעולה בכך וכך שלמיות. הנה המציאות הזה יהיה כמעט עזר הכל, שנתייסד אפי' בחומרו יסוד שלם. וכאשר יצא לאויר העולם יעזר עזר גדול מכוונת אבותיו בשעת ההולדה. והרי זה קרוב אל הדבר אם מצד החומר אם מצד הנשמה, שמשכו לה שם נשמה טובה. אמנם זה לא יועיל כלל אם לא ע"י שיעשה הוא המעשה הטוב וימשיך אותה נשמה שהורישוהו אבותיו אליו. ואם לא יעשה זה, הרי גרם רעה לעצמו, שפגם הירושה הטובה שהיה לו ונקרא 'שדה איש עצל' (משלי כד, ל), ש'עלה כלו קמשונים' (שם, לא) כו'. ולכך צריך האדם לשני עניינים אחרים. הא' היא לחנוך עצמו מעט מעט ולהרגיל עצמו⁴⁵ בסוד קניית המדות העליונות. ואחר שיחנך עצמו מעט מעט, יגיע אליהם שמא בסוף ימיו. שאין הברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בעודם בחיים.⁴⁶ ולכך, כל עצמו הוא מחנך עצמו, עד שיגיע אל המעלה ההיא שהיא מגמת השקפת מעשהו, כאשר יתבאר. הב' הוא אחר עומדו על המדה הטובה להשתלם בה ולקיימה אותה בידו, ולא יאבד אותה, וצריך להחזיק במוסר חזקה אחר חזקה, מפני שאלו העניינים קל מאד לאבדם. וכמה עמדו בסוד ה' ויצאו בלי חמדה. והרי ירבעם⁴⁷ והרי אלישע,⁴⁸ אחר שעלו אל סוד המעלות הרמות וברחו מידם ועמדו בשממון ונוח להם שלא נבראו. ואם ירגיל האדם בשנים אלו לבד, אף אין לו הראשונה, יספיק לו. אבל, בטורח. והרי ר' עקיבא

44 אמנם בשער ב, סימן ב, שם, מדובר במצוות עה ולא תעשה, אבל דיון בסמיכת גאולה לתפילה נמצא, למשל, בפרשת תרומה. ראה זוהר ח"ב, קכח ע"ב; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך ט, ירושלים תשל"ו, עמ' יט-כ. שם מסביר כי 'סמיכות גאולה לתפילה הוא סוד הייחוד' עשיית הטוב היא הקישור שהטוב (יסוד) מקשר בין תפארת למלכות. 'שיש שני גוונים... שהם גאולה ותפילה והטוב מתמצע בין שניהם'. על הקשר בין אהבה ויראה לבין מצוות עשה ולא תעשה ראה י' תשובי, משנת הזוהר (לעיל, הערה 4), עמ' רפז — רפת. על מעמד האהבה כחכמה (י') ויראה כבינה (ה') עליונה ראה תיקוני הזוהר, תיקון נו, פט ע"ב. תורה בגימטריה תרי"א.

45 מרבית פרקי תומר דבורה פותחים ב'היאך ירגיל עצמו במדות...' (לפי כי"ב).

46 בעקבות תנחומא תולדות, ז.

47 על דמותו של ירבעם, שהיה משיח בזמנו — לפי השקפת קורדובירו — והכזיב ראה מאמרי, 'על-פירושו של ר' אברהם גלאנטי — כמה הערות על זיקתם לכתבי רבותיו', מחקרי ירושלים בספרות עם ישראל, ירושלים תשמ"ז, עמ' 70-79; ספרי, בשערי הקבלה (לעיל, הערה 38) עמ' 291-298.

48 הכוונה לאלישע בן אבויה שהיה שייך לחבורת הנכנסים לפרדס ונכשל.

אמרו עליו לית ליה זכות אבות⁴⁹ ועכ"ז הצליח. וכמה וכמה כמוהו. ואחר שכן, הוא צריך לשני עניינים: שתהיה נשמתו מאותה המדה שהוא רוצה לתפוס בה, והיינו: ענין ירושה שפירשנו, הב' שינהיג עצמו באותה המדה. כיצד? — נשמתו מהחסד, יתפוס במדת החסד, יהיה מרכבה אל החסד. ולזה היה מרכבת אברהם אל החסד. וכן יצחק אל הגבורה. אמנם נוסף יצחק ירושת אבות, מה שלא היה כן לאברהם, שאין לו זכות אבות. וכן יעקב במדת הת"ת מצד אביו ומצד עצמו. אמנם אם האדם ירצה להגביר בנשמתו מדה מן המדות, עם היות שאינה מדתו, יוכל ע"י המעשה. שהרי המנהג מבטל הנשמה ממדתה ומשקיעה במדה אחרת ע"י המעשה. אם היא במדת החסד, ויתנהג במדת הגבורה, יאיר בה צד הגבורה. והטעם, מפני שהנשמה בת עשר ספירות⁵⁰, יאיר בעצמה כל ספירה שירצה ע"י המעשה. ומטעם זה יהיה הנשמה במדה ויתנהג במדה אחרת כמו שיעקור עצמו מכל וכל מן הקדש. וזה טעם בספר הבהיר⁵¹ שאמרו שהיה רצונו של הב"ה שיקח אברהם המלכות לחלקו וכן יצחק, ולא רצו, דכתיב, 'תתן אמת' (מיכה ז, כ) כו' 'לאברהם' (שם, שם), והיינו: 'אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה' (תהלים קיח, כב), שמאסו בה, שלא רצו לעשות מעשים להיותם מרכבה אליה מפני שראו אותה (166 ע"ב) בעוני ולכך דחו אותה ונטלה דוד. ודוד משבח עצמו בה, שהרי הוא עולה על כל הבנין, 'היתה לראש פנה'. והנה בזה נודע סדר כל מעשה האדם, שהוא עיקר, להיותו תופס באיזו מדה מן המדות. ועתה נאמר כי סתם המעשה הטוב אינו סוד מרכבה.

פרק יז

מה תועלת אדם הא' אם לא יחטא.

פרק יח

מה מעלת אדם אחר חטאו וענין דוד משיח.

פרק יט

במעלת חנוך מטטרון בסוד המרכבה. וכן ענין אליהו.

49 על-פי ברכות כז ע"ב. על ר' עקיבא שהיה גר (שמוצא נשמתו היה מישראל) לפי ר' יצחק דמעכו. ראה א' גוטליב, 'הארות, דבקות ונבואה בספר "אוצר החיים" לר' יצחק דמעכו', מחקרים (לעיל, הערה 26) עמ' 242.

50 השווה פרדס רמונים, שער לא, שער הנשמה, פרק ראשון, עב ע"א. הנשמה משקפת את כל הספירות וקולטת אותן כמו מראה. ראה מאמרי, 'האדם כמראה ורעיון הערכות ההדדית', דעת, 12 (תשמ"ד), עמ' 38-41; ספרי, בשערי הקבלה (לעיל, הערה 38), עמ' 206-209.

51 על-פי ספר הבהיר, מהדורת ר' מרגליות, סימן קצ, עמ' פה-פו; מהדורת ד' אברמס (לוס אנג'לס תשנ"ד), סימן 131, עמ' 215.

וענין המרכבה הזאת עם היות שיאמר סתם על האבות, אין עניינם אחד. כי האבות הן המרכבה,⁵² דהיינו: שכל א' היה עולה התעוררותו וגורם שישפיע המדה למלכות. ולכך, עיקרם, שהמלכות נקשרת עמהם תמיד, כדכתיב: 'ויעל אלהים מעל אברהם' (בראשית יז, כב), 'ויעל מעליו אלהים' (בראשית, לה, יג), והיינו: שהיו משפיעין מלמעלה אל המלכות. והיינו: סוד מרכבה שהשכינה רוכבת עליהם. מפני שבאמצעותם יונקת מהספירה העליונה. לכך המלכות דבקה עם אברהם לינק מן החסד ודבקה עם יצחק ליינק מן הגבורה ודבקה ביעקב ליינק מן הת"ת. נמצאת המדה שעמו מלכות, מפני שהוא משפיעה מן הספירה העליונה. ודוד שכינה עמו, מפני שהוא מתקן המלכות בעצמה, כערך עצם השכינה, לא שיוכל הוא להיותו מרכבה אל הספירה העליונה, ר"ל: שהספירה העליונה תשפיע למלכות בעבורו, מפני שכל עצמו במלכות לבד. והת"ת עיקר, מפני שהוא קו האמצעי ולזה יתייחס ליעקב בעל דמטרוניתא, מה שלא יתייחס לעולם באברהם ויצחק, מפני שאלו הם משפיעים השפעה מימין ומשמאל לתיקונה. אמנם יעקב ממנו הם משפיעים לקו האמצעי, בעלה דמטרוניתא. ולעולם על הדרך הנזכר ואין לך מי שעלה למעלה והיה עמו המדה העליונה אלא מרע"ה בסוד מרכבתו. והיה משפיע הוא אל השכינה, אינו, ששכינה עמו, אלא התפארת, בסוד הדעת, עמו והיה משפיע השכינה. ולזה, בעצם בעלה דמטרוניתא יתייחס אל הדעת, פקיד לה כרעותיה, כדפי' בפר' כ"ב.⁵³ ונח נקרא איש האלהים, כמעט כמרע"ה, איש האלהים, מפני שסוד מעלתו בקו האמצעי, ביסוד, והיינו: 'איש צדיק' (בראשית ו, ט), כו', כאשר יתבאר בפרק כ"א. אמנם יוסף במעלת נח, אות ברית לכל הבחי', כאשר יתבאר. אמנם יקשה, דהא קיימא לן שהם שבעה כרותי ברית,⁵⁴ הם שבעה הרים גדולים, אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, פנחס, דוד. ואלו בסוד שבעה מדות כנודע. ולפי זה יהיו בשבעה מדות: מרע"ה כנצח, אהרן בהוד, ובמקום אחר מצינו: מרע"ה בקו האמצעי, אהרן זרוע ימין.⁵⁵ ויש שנויים אחרים במרע"ה ואהרן, שהרי במקום אחר נראה שאהרן ימין ומשה שמאל.⁵⁶ וענין יתבאר ראשונה שאין ענין כריתת ברית מרכבה, אלא אלו הם שבעה שהשכינה נתקנת בהם ביסוד, שהוא הברית הכרות להם, שנתדבק שכינה עמהם ליינק ביסוד מאותם המדות. לכך, בבחינת כריתת הברית העליון, אין יוסף. מפני שיוסף הוא עצם (167 ע"א) הברית. ודקותו אינו נכרת ברית, אלא עצם הברית, המתהלך בהעלם עם כל כרותי ברית. ולזה, בערך היותם צדיקים סתם, הם כרותי ברית. והנה שלשה אבות לא שנו בזה מדתם. אלא, מצד המדה שהם מרכבה אליה, היו כרותי ברית.⁵⁷ ופנחס, יסוד ברית שלום, שנתן לו. ומרע"ה כרות ברית מהנצח ואהרן מהוד שינו מדתם, שהרי הם מרכבה, משה בקו האמצעי וארתן איש חסד,

57 אברהם, יצחק ויעקב היו לפי שתי הרשימות כנגד חסד, גבורה ותפארת. וכן דוד כנגד המלכות.

זרוע ימינו של מרע"ה. ובערך כריתת ברית כרתו להם ברית בנצח והוד. ופנחס אינו מרכבה אל היסוד, אלא כרות ברית אל היסוד. ולזה, עם היות שהיה פנחס במציאות כרות ברית מהיסוד, לא נתשתשבו מרע"ה אלא ביסוף, שהוא דקות ונעלם יותר, שאינו כרות ברית לבד. ובערך כריתת ברית, מרע"ה ואהרן הם שני הרים, נצח הוד. ובערך היותם כהן לוי, אהרן חסד, כהן, מרע"ה לוי בשמאל. ומפני שבאמת משה ימין מכהן כהנים, ואהרן לוי,⁵⁸ שעדיין לא נתכהן בהתחלה, נדבקו שניהם בחסד וגבורה. משה בחסד מוליך לימין. משה ואהרן כתיב 'הלא אהרן אחיך הלוי' (שמות ד, יד), מורה אחיזתם בגבורה כדפי.⁵⁹ ובזה נתקנו העניינים האלו כולם. והכלל שלא תמצא מי שכל עניינם שוה, אלא האבות ודוד שהם מרכבה למדתם וכרותי ברית במדתם כנודע.

פרק כא

במעלת נח ויוסף ובועז ופלטי בן ליש ובנימין במרכבתם אל היסוד. ראשונה נתבאר בפ' נח, סימן א',⁶⁰ שכל ישראל סתם הם מרכבה אל היסוד דרך כלל. שהרי הם זוכים בברית. אמנם היחיד, כדי שיקרא צדיק ויזכה אל יסוד עולם, עמוד שהמלכות, עולם, מתקיים עליו, צריך שיבא מעשה לידו ויזכה כעין יוסף באשת אדוניו ופלטי בן ליש במיכל ובוועז ברות ונח בדורו ובנימין בעוד שנתעלם יוסף מאביו,⁶¹ דהיינו: שהם עושים מרכבה ע"י מעשה ממש. ועתה נאמר שלפי מה שרמזו בזוהר בפרשת נח, סימן א"ב, יהיו ה' בחינות: האחת, דרך כלל, הרבים המקבלים אות ברית ושומרים אותו בטהרה ולא בא מעשה לידם, כל א' וא' לעצמו אינו זוכה להיותו נקרא צדיק ביסוד, אמנם כולם יחד הם זוכים כל ישראל אל היסוד, והיינו: 'ועמך כלם' יחד 'צדיקים' (ישעיה ס, כא); ה' אותם היחידים שבא מעשה לידם ושמרו אות ברית, כגון בועז ופלטי בן ליש וכל כיוצא כלם, זכו אל מדת היסוד והם למעלה מאותם שהם סתם כדפי; הג' מעלת נח, שבזולת ששמר אות ברית בדורו, שכלם פגמו בו והוא שמרו כראוי, נוסף לו עוד שעשה עניינים, רמז למדת היסוד, שעשה תיבה כנגד מדת המלכות ונכנס בתוכה והכניס בתוכה כל החיים וקיימן. והיינו: כענין '[ו]צדיק יסוד עולם' (משלי י, כה); הד' מעלת יוסף והוא בבחינת מה למטה מנח ולכך נח נקרא 'איש האדמה' (בראשית ט, כ),

58 מדרגת הכהן היא מצד החסד וממדרגת הלוי — מצד הגבורה. בעניין אהרן, שהוא בדרך כלל זרועו הימנית של משה ובכל זאת נזכר כלוי ראה זוהר ח"ג, קנז ע"א. על משה כקשור בכהונה ראה, למשל, זוהר ח"ב, קמח ע"א (ושם גם על זיקות אהרן ושמאל לכהונה).

59 משה, שלפי רשימת כרותי הברית היה קשור בהוד הימנית, לאחר מכן התקשר במיוחד בתפארת, אבל יש לו זיקה גם לכהן וגם ללוי. אהרן, שלפי רשימת המידות המקבילות לרשימת כרותי הברית היה קשור בנצח השמאלית, יש לו זיקה גם לכהן וגם ללוי. כך משה ואהרן, האוחזים, בעיקרו של דבר, כל אחד במידתו (משה בבחינה הפנימית של התפארת, היא הדעת, ואהרן בחסד), אוחזים שניהם גם בחסד וגם בגבורה.

60 זוהר ח"א, נט, ע"ב; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך ד, ירושלים תשכ"ז, עמ' א — ב. בסוף פרק כא רשומה באותיות קטנות הערת הפניה המכוונת לעיין בפרק הנמצא בשולי הספר (אחרי תומר דבורה) ואכן מצוי שם נוסח דומה לנוסח של פרק זה.

61 כפי שיתברר להלן, הדברים על בנימין מובאים על-פי זוהר ח"א, קנז ע"ב; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך ה, ירושלים תש"ל, עמ' קפו — קפז.

בעלה דמטרוניתא. מפני שנח בו היה כל מציאות הענין בעצמו לא היה צריך אל שתוף זולתו, בענין ששעור הקומה כולה בו. והיה ביסוד המיוחד, אמנם יוסף היה חלק שעור קומה, אבר הייחוד. ולכך יעקב ומשה שמשו עמו, בענין שלא היה הוא כל הקומה יחד, אלא יעקב או משה היה הקומה ויוסף אבר הייחוד. ובאמת היא מעלה נוספת היותו אבר הייחוד, כל היסוד, כדפי' בעין שמש, שתי בחינות הזווג.⁶² הא' היסוד, כל קומת הייחוד, והוא כחול. הב' היסוד, אבר המיוחד לבד, והוא בשבת, בענין שיותר טוב היותו זנב לאריות.⁶³ הה' מעלת בנימין, ופירשו בפרשת ויצא [שער ו, סימן ו].

פרק כב

במעלת מרע"ה בסוד המרכבה על כל האבות.

לא ענין הנבואה, שהנבואה יתבאר בעין הקורא בס"ד.⁶⁴ (167 ע"ב) ואולם בתיקונים⁶⁵ פירשו שמרע"ה השיג בסוד זכותו שהיה תכלית זכות ונתעלה על כל בני עולם, מפני שבני העולם כולם, אפי' יעקב בחיר האבות, עמוד גדול במרכבה כדפי', לא היה מרכבה אלא בבחינת הת"ת, וכן שאר האבות בספירות. ומן השבע ספירות ומעלה אינם יכולים בשום ענין להכלל, מפני שהם גבורות, אינם נתפסות אל בני אדם. אמנם מרע"ה זכה שהיה מרכבה אל סוד הדעת, דהיינו: סוד ששה קצוות רוחניות המתלבשות בששה קצוות עצמן. נמצא יעקב בסוד גופא, שהוא הת"ת, בעל ששה קצוות, ומרע"ה בסוד נשמתא, ירצה, הדעת, שהוא נשמה אל הקצוות הנזכרות. וזה היה זכות מרע"ה. כי להדבק במדרגה זו הוצרך לפשוט כל ענייני החומר מכל וכל, אפילו לפרוש מן האשה שיש בו מצות עונה, כיון שהוא עונה גשמית, פירש ממנה, כדפי' 'ואתה פה עמד עמדי' (דברים ה, כח), ולזה אות ברית להתייחד יעקב היה יוסף, בעל בשר. ולהתייחד מרע"ה היה בעל עצמות רוחניות, תוכיות פנימי. ולזה כתיב 'ויקח משה את עצמות יוסף עמו' (שמות

62 אילמה, מעיין עין שמש, תמר ו, פרק לא, כ"י פרמה פלטינה 3506, דף קנ. פרקיו האחרונים של תמר ו (העוסקים ביסוד) אינם נכללים באילמה רבתי שבדפוס. בפרק זה מדובר על בחינות היסוד הקשורות בשבת ובחול. קורדובירו מסתמך בפרק זה על שני קטעים מן הזוהר (ח"א, דף מז [פרשת בראשית]; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' צד — ק; ח"א, נט, ע"ב; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך ד, עמ' ב — ה [פרשת נח]). קורדובירו מסביר שדווקא בשבת היסוד משמש בתפקיד החשוב של אבר הברית החיוני לזיווג הספירות. בפרק זה שכתמר ו של מעיין עין שמש קורדובירו מדגיש את הערך של השתתפות היסוד בזיווג הספירות בשבת וגם את מעלת זיווג הצדיקים בשבת (הוא מציין שם שהשפעה של היסוד [מעין שבתה'] קיימת גם בשאר ימות השבוע). הקטע המקביל לדיון הכלול בתמר ו של מעיין עין אדם בענין ערכו הרב של היסוד — פחות כספירה עצמאית (המכילה את כל אברי האדם והמיוצגת על ידי נח) ויותר מבחינת השתתפותו בזיווג תפארת ומלכות (כאבר הזיווג המיוצג על ידי יוסף) — נמצא בזוהר עם פירוש אור יקר, כרך ד: נח... היה שעור קומה שלמה ויוסף היה בשתוף עם משה ויעקב... שהיסוד ישתלם בשעור קומה שלמה ויתקשרו כל אבריו באברי המלכות, ויסוד שביסוד, אות ברית בה... חלק יוסף, שהוא אבר לספי' העליונות כענין זנב לאריות... (שם, עמ' ד).

63 על-פי אבות ד, יד.

64 בתמר ראשון, פרקים כא-כה.

65 על יחסו המיוחד של בעל תיקוני הזוהר למשה רבינו ראה ליבס, 'המשיח' (לעיל, הערה 2), עמ' 107-105.

יג, יט) והיה מרע"ה בסוד שערי הבינה, מ"ט, בסוד הדעת הנכלל בהם. כדפי' 'ובדעת חדרים ימלאו(ן)' (משלי כד, ד). והוא היה בשערי החדרים, מפני שדעת זה הוא דווקא בבחינה המתלבשת בששה קצוות כדפי'.⁶⁶ והנה יעקב, מפני היותו בספירות מחוץ בגוף כדפי' לא פקיד לשכינתא כרעותיה. מפני שלפעמים מדתו תהיה בדין, שהדין שולט ומנהיג בספירות. ולזה, כאשר ירצה להנהיג השכינה ברחמים, לא יוכל, מפני שמדתו משפיע עליה דין ואינו עת זווג ואין הייחוד נמצא בשום מציאות, והשכינה מקבלת דינים ואינה נשמעת אליו, ומקבל דיניה בהכרח גמור, שאין כח בידו לתקנה מן הטעם שפי'. אמנם מרע"ה, בסוד הנשמה המנהגת הספירות, דהיינו: הדעת, שהוא מנהיג ששה קצוות, אם כן אין דין הספירות פועל בבחינת המרכבה אשר לו, מפני שהוא נשמה המנענע סוד הספירות. ונודע שהנשמה שולט על הגוף ולכך היה שולט בנשמה ומנהיג השכינה כרצונו ואין מונע בידו כלל. והשכינה עושה כל השפעתו ואינה נשמטת משעבודו כלל מפני שאין דין הספירות כלל עומד לנגדו. לכך פקיד לה כרעותיה, מפני שמשפיע עליה כפי רצונו 'קומה' (במדבר י, לה) 'יה'ו ו'שוכה' (שם, לו) ה', הכל מטה ועושה כדפי' בפרשת בראשית סימן ב' משער א' ובפ' [ויחי, סימן יד משער יא].⁶⁷ אמנם יש בחינה אחרת, דהיינו: סוד כריתת ברית שהם שבעה כרותי ברית ומרע"ה כרות ברית בנצח ואהרן בהוד, כדפי' בפ' כ, שכריתת הברית אינו מרכבה אלא בחינת צדקות שעל ידו גרמו לכרות להם ברית. וסוד כריתת ברית פי' המלכות כורתת ברית היסוד עמהם 'להיות להם לאלהים' (ויקרא כו, מה) כו'. ולזה עם היות יוסף מרכבה אל היסוד אינו כרות ברית, שהרי הוא תוכיות הברית בעצם, אלו אינם בעצם הברית אלא הם כרותי ברית שנכרת להם דבר שאינו עצם הברית. והיינו: שכינה כורתת להם הברית, ושלשה אבות ודוד כריתת בריתם ממדתם ממש. ולכך הם המרכבה בשלימות ארבעה דגלי מרכבה. אמנם מרע"ה מרכבה אל מציאות עליון 'אדם' מה⁶⁸ בתיקוני הדעת. וכריתת ברית בערך הנצח וההוד אהרן. אמנם בערך הכהונה יש בו שתי בחינות: אהרן — כהן ומשה — לוי ויהו חסד וגבורה. ובבחינת היות משה מכהן כהנים ועדיין אהרן — לוי, יהיה משה — חסד ואהרן — לוי — גבורה, כדכתיב 'הלא אהרן אחיך הלוי' (שמות ד, יד), בענין שהם בהפך. וימצא בזוהר בחינת כך או כך ולא פליגי, שכך הם בחינות שונות. והנה היה אהרן ומשה חסד — ימין משה — 'מוליך לימין משה' (ישעיה סג, יב), מכהן כהנים, ואהרן — לוי, כדפי'. ושניהם אינם משפיעים אלא ע"י שמואל, והיינו: שקול שמואל

66 מ"ט — מ"ט שערי בינה שניתנו למשה, לפי ר"ה כא, ע"ב. בעניין הדעת הקשורה בשערי הבינה — ראה אילמה רבתי, מעיין עין שמש, תמר ב, פרק יג, קטו ע"ב — קטז ע"א. ההשפעה של האידרא בולטת מאוד. בעניין התפשטות הדעת לו' הקצוות ראה, למשל, דברי האידרא שבזוהר ח"ג, רפט ע"ב; וזהר עם פירוש אור יקר, כרך כב, ירושלים תשנ"ב, עמ' סב — סג (שם קורדובירו מתאר את חדירת הדעת לשש הספירות החלולות [כחדרים]).

67 בעקבות מדרש תהלים, מזמור צ, מהדורת ש' בוכר, ירושלים תשל"ז, קצד ע"ב — קצה ע"א. וזהר ח"א, ו ע"ב; וזהר עם פירוש אור יקר, כרך א, עמ' סה-סו וכן וזהר ח"א, רלו ע"ב; וזהר עם פירוש אור יקר, כרך ו, ירושלים תשל"ד, עמ' רלד-רלה.

68 ראה וזהר ח"ב, קכ ע"א (רעיא מהימנא, פרשת משפטים); וזהר עם פירוש אור יקר, כרך טו, ירושלים תשמ"ז, עמ' קצא. קורדובירו מפרש ששלושה קוי הש' שבמשה רומזים לשלושה אבות הקשורים בחיות של חזון יחזקאל ואותיות מ' ו-ה' רומזות לאדם (על-פי הגימטריה) וכך משה רומז לכל פרצופי המרכבה.

כמשה ואהרן, כדכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו' (תהלים צט, ו),⁶⁹ שמש בכהונה וליה וגם סוד המרכבה ונבואה. שלשה דברים הם לשמואל, כולם במדה זו, או מתנבא מן הנצח, דכתיב 'וגם נצח ישראל' (שמואל א טו, כט), ומתנבא מן ההוד בסוף נבואתו כשמשח מלכי' כדפי' בפרשת בראשית סימן ט' משער ד'⁷⁰ וגם שזה היה מרכבה אליהם בסוד מעשיו. שלישית שמש כהן ולוי בסוד כנגד שניהם. ועם היות שבסוד נבואה אינו כמרע"ה ח"ו סוף סוף בערך מציאות הכהונה היה הוא לבדו שקול כשניהם, מפני שעם היות שהם חסד וגבורה עליונים הוא נצח והוד תחתונים. ואין מעבר ההשפעה עוברת אלא מדרך אלו המדות, בענין שבהיותו — אוחז בתחתונות אוחז בעליונות. ולזה: שקול שמואל כמשה ואהרן בכל הבחינות, זולתי נבואת מרע"ה, שהיא עליונה ומרכבת מרע"ה שהוא בעלה (168 ע"א) דמטרוניתא, שאין שניהם אליו אלא בסוד שאר הבחינות, כדפי'. ועוד שאינו כרות ברית וגם בזה אינו דומה אל השבעה. ובזה נתקן מה שפירשו בפרשת בראשית סימן הנזכר משער הנזכר. אמנם יעקב ומשה שניהם שמשו ביוסף, שאינם יכולים להשפיע אל המלכות בסוד מרכבתם אלא ע"י היסוד כדפי' שם. ולזה לאלו הצדיקים ייחס בסודם אלו באלו משה ואהרן ושמואל כדפי', ויעקב ומשה עם יוסף. ועוד יש ייחס למרע"ה עם אהרן וחור, שתי זרועותיו של מרע"ה. ומת חור ונכנס נחשון בן עמינדב כדפי' בזוהר, פרשת [חקת].⁷¹

פרק כג

מה מעלת בני אדם אחר התחיה ומה מרכבתם.

פרק כד

במעלת י"ב שבטים ומרכבתם.⁷²

פרק כה

במעלת דור דעה וכן דור דור עד סוף העולם.

פי' בפרשת בראשית שער ד', סימן י',⁷³ שסוד דור דעה עם מרע"ה היו בסוד נשמתם בהיותם בחיים אל המלכות והיו מושכים אליה מן הת"ת. ובעת סלוקם עלה מרע"ה בסוד היובל, הוא ודורו ומושך השפע משם ע"י הבנים הנכנסים לארץ, בענין שהבנים אינם יכולים להמשיך מן היובל אלא מן הספירות לשמטה, דהיינו: ייחוד ת"ת במלכות.

69 על-פי ברכות לא ע"ב.

70 זוהר ח"א, כא עב; זוהר עם פירוש אור יקר, כרך א, עמ' לט-מב.

71 על-פי זוהר ח"ג, קפא ע"ב. קורדובירו מפרש את המילים: 'חור דרועא שמאלא ואמרי לה נחשון בן עמינדב' כמכוונים להורות שלאחר מותו של חור מילא את מקומו נחשון בן עמינדב (וזוהר עם פירוש אור יקר, כרך יד, 'ירושלים תשמ"ו, עמ' סד). ככל הנראה הוא מכון אותנו לפירושו שלו.

72 לעיל, הערות למבוא, הערה 49.

73 לעיל, הערות למבוא, הערה 47.

והאבות משפיעים מלמעלה מהבינה ונותנים לבנים והבנים נכנסים לארץ להשפיע אל השמטה. וזו היא מעלת יעקב וייחודו, שבהיותו בעולם הזה תקן תקוני שכינה למטה ממנה להתקשט בכל צרכיה, ואחר שעלה לעולם העליון זכה אל הת"ת להשפיע בה מששה קצוות אל התיקון הקודם. ומרע"ה תיקונו היה בחיים להשפיע למלכות מששה קצוות. נמצא ייחוד משה בגוף בחיים בעולם הזה שזה לתיקון יעקב בעולם העליון. ותיקון מרע"ה ודורו בעולם העליון מתעלה מדרגה, דהיינו: שהוא עולה אל סוד הבינה. נמצאו בין אלו ואלו השכינה נתקנת. ע"י יעקב נתקנה בהיותו בחיים מלמטה, תיקוני שכינה והכנה להשפיע לה בעת סילוקו תיקוני הספירות העליונות להשפיע. וזו מעלת מרע"ה בהיותו בגוף, ובסילוקו בנפש נקשר מדרגה אחת על זה וזכה להיותו משפיע על שש קצוות, דהיינו: זווג יעקב. ויעקב עם בניו שהם אותם שנכנסו לארץ משפיעים לה. והנה שאר הדורות כלם הם גורמין תיקון אל השכינה להיותה עושה מיין נוקבין, והיינו: סוד האילן ממטה למעלה, שהם מתקנים ג' מדרגות אלו ממטה למעלה. הנה הם ג' מדרגות ממעלה למטה על ידי מרע"ה ויעקב, דהיינו: הא' תיקון שכינה למטה, הב' תיקון הספירות, הג' תיקון הבינה להשפיע. והרי שלשה מדרגות אלו הם בסוד ממעלה למטה, אור ישר.⁷⁴ עתה צריך מי שיתקן שכינה שתהיה סוד טיפת מיין נוקבין עולה ממטה למעלה עד סוד היובל, ומה שיש עוד למעלה. הנה עתה בזה יתחלקו הדורות לפי כשרותם, שכולם בסוד מיין נוקבין.⁷⁵ יש שהם מתקנין עד שהטיפה תעלה במלכות לבד לאין להם כח לזרוק הטיפה יותר,⁷⁶ גם ישפיעו לה מצד המלכות לבד. ויש שיש להם כח במעשיהם לזרוק הטיפה עד היסוד, ימשיכו מאור ישר מהיסוד לבד. ויש שיש להם כח לזרוק עד הת"ת, ימשיכו אור ישר דרך הספירות מהת"ת. ויש שיש להם כח לזרוק טיפת הנקבה עד הבינה, ימשיכו מסוד היובל. ויש שיש להם כח לזרוק הטיפה עד החכמה, אלו יעוררו הייחוד בין החכמה והבינה ובין התפארת והמלכות. ויהיה ייחודם שלם, קושר כל המדרגות. ויש שיזרקו אותה עד הכתר בסוד הטעמים וירד אליהם בכמה בחינות (168 ע"ב) בסוד זרקא, מקף, שופר, הולך, סגולתא, כאשר אבאר.⁷⁷ זה הכלל: כל הדורות הם בסוד אור הפוך ממטה למעלה, בסוד הנקבה. והם מייחדים ממטה למעלה. וזכות אבות הקודם מושך ממעלה למטה. ומצד זה יהיו בישראל שלמות עשרה מדרגות: ראשי אלפי ישראל מהכתר, חכמים (נביאים) [נבונים] מחכמה ובינה, חסידים גבורים מחדס וגבורה, מארי תורה מת"ת, חוזים נביאים מנצח והוד, צדיקים מהיסוד, מלכים ממלכות.⁷⁸ ועשרה

74 על האור הישר באופן כללי ועל האור הישר כזכר והאור החוזר כנקבה בחיבורי קורדובירו ראה י' בן שלמה, תורת האלוהות של ר' משה קורדובירו, ירושלים תשכ"ה, עמ' 270-280; ספרי, בשערי הקבלה (לעיל, הערה 38), עמ' 188-190 (על-פי הדיון הכלול במעיין עין הקורא. לפי הדיון שם, לאור החוזר אין כל משמעות מגבילה. העולה (והמעלה) בדרך האור החוזר משלים את מעגל האור את המעגל של משיכת השפע מלמעלה בהשפעה מלמטה).

75 לעיל, הערות למבוא, הערה 50.

76 לעיל, הערות למבוא, הערה 51.

77 לעיל, הערות למבוא, הערה 26. קורדובירו חוזר ומפרש בחיבוריו את סוד הטעמים. התמר הרביעי של מעיין עין הקורא מוקדש לעיון במעלתם הנעלמת של הטעמים באופן כללי ולדיונים בכל אחד מן הטעמים (גם פרקי התמר הזה מוצגים בחלקם בכורותיהם בלבד).

78 ראה תיקוני הזוהר הנדפסים בזוהר חדש, צד ע"א; תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך א, עמ' כו — כט. שם, עמ' כח, קורדובירו מעלה את ערכו של הצדיק 'שבא מעשה לידו ונודדו

מדרגות אלו הם אותם המייחדים וזורקים הטיפה ממטה למעלה. המלכים עד המלכות, הצדיקים עד היסוד, החוזים והנביאים עד נצח והוד, מארי תורה עד התפארת, חסידים גבורים עד חסד וגבורה, חכמים נבונים עד חכמה ובינה, ראשי אלפי ישראל עד הכתר. ומושכים משם, ממטה למעלה עולים וע"י הקדמונים שתקנו, יורד להם השפע. ויש אחרים שזוכים במדתם להיותם חסידים, גבורים, מארי תורה, חזים, נביאים, צדיקים, בסוד אור ישר. ואלו אי אפשר להיותם בג' מדרגות עליונות, כי מי יוכל להכלל שם.⁷⁹ ואלו מושכים בסוד אור ישר בנים זכרים. ומי יזכה לעת כזו אל המדרגה הזאת, והיינו: שיש בישראל ביצים, אפרוחים, ואלו הם בסוד אור הפוך, אלא שהאפרוחים בסוד אור הפוך מיסוד, שהוא יותר שלם. והביצים ממלכות, שאין אורה מבהיק כ"כ. והבנים, אלו זכרים בסוד אור ישר, מארי קבלה, מעלתם גדולה. ומעתה הדורות זו היא מעלתם כל דור ודור לפי זכות מעשיו ולפי עניינו. כן פי' בתיקונים בכמה מקומות.⁸⁰

פרק כו

במעלת הדורות שעתיד העולם להתחדש בהם בחידושו, שהם קודמות לחידוש העולם והם יסודו.

פרק כז

באותם חמשים אלף דור שעתיד הב"ה להביא לעולם אחר חידושו מה יהיה עניינם.

- ונשמר' ולפיכך, כיחיד, רק הוא ראוי להיקרא בשם צדיק. וראה תיקוני הזוהר, א ע"ב; תיקוני הזוהר עם פירוש אור יקר, בבא קמא, כרך ב, עמ' קח — קיא.
- 79 בניגוד לראשונים, שהם הביצים והאפרוחים (בעלי המקרא ובעלי המשנה), הצריכים לשם השגת הישגיהם לסיוע מצד מה שהכינו ותקנו בשבילים אבות האומה, הבנים (בעלי הקבלה), מסוגלים להשיג את ההישגים שלהם בכוח עצמם, להתעלות עד המקום הגבוה האפשרי ולמשוך לעצמם בנים זכרים (שיהיו כמוהם).
- 80 לעיל, הערות למבוא, הערה 52. בשולי הפרק יש הפניה, הכתובה באותיות קטנות, המצביעה על הדפים שבין מעיין עין הקורא לבין תומר דבורה כשייכים למעיין עין אדם. דפים אלה מכילים שני פרקים. הראשון שבהם שייך לעניות דעתי למעיין עין הקורא. השני דן בהשפעת מעשיו של האדם על הקוסמוס ועל תיקונו. כמו כן מתבררת בו ההיסטוריה הקוסמית לאור פעילותו המתקנת של האדם (דברים מקבילים נמצאים בשיעור קומה, בסימן פג, שית אלפי שנים הוי עלמא וחד חרוב [ירושלים תשכ"ו, עט ע"א — פג ע"ב]. על הרעיונות הגלומים בסימן זה ראה מאמרי, 'על פרשת יחזקאל של ר' משה קורדובירו לספר התמונה', משואות [לעיל, הערה 27], עמ' 186-198; ספרי, בשערי הקבלה [לעיל, הערה 38], עמ' 279-290).